

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete I Grundnivå 2

Kritisk diskursanalys av Gy2011 med fokus på kulturkontexten

Politiska diskursers relation till svensk läroplansutveckling

Författare: Kristoffer Danne
Handledare: Jan Morawski
Examinator: Ingrid Grosse
Termin: VT15
Program: Ämneslärarprogrammet
Ämne/huvudområde: Samhällskunskap
Poäng: 15 Hp

Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Sweden
Tel 023-77 80 00

Abstract

This research aims to relate the modern Swedish curriculum development to the political discourses *liberalization* and *European integration* through a critical discourse analysis of the Swedish curriculum Gy2011. These political discourses constitute the cultural context of Gy2011, which according to critical discourse theory is synonymous with the terms social sphere or praxis. The term cultural context includes the environment in which the text has been created as well as its intertextuality – in this case its relations to earlier curricula. The analysis of Gy2011 exhumes scientific research done in the field of curriculum studies, which enables future research. The Gy2011 analysis shows that the political discourses liberalization and European integration stands out within the texts cultural context, and have done so for more than 70 years, a fact that is illustrated by an overview of Swedish curricula history. This research also illuminates how the liberalization discourse accelerated during the 1980's, by both social democrats and the political right, and that the European integration process has gained momentum in recent years.

Keywords: Curriculum development, Gy2011, political discourses, discourse analysis, liberalization, European integration, political instruments for control.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
1.2. Syfte.....	6
1.3. Frågeställning.....	6
1.4. Tidigare forskning.....	6
1.5. Metod.....	9
1.6. Teori.....	10
1.7. Metodreflektion.....	15
2. Definition av politiska diskurser.....	15
3. Definition av begreppet läroplan.....	16
3.2. Läroplanshistoria.....	19
3.2.1. Överblick av svenska läroplaner 1962-2011.....	20
3.2.2. Lgr62 och Lgr69.....	21
3.2.3. Lgy70.....	21
3.2.4. Lgr80.....	22
3.2.5. Lpf94, Lpo94 och Lpfö98.....	22
3.2.6. Gy2011 och Lgr11.....	23
4. Styrning av undervisningsverksamheten genom politiska medel.....	24
4.1. Lagar och föreskrifter.....	26
4.2. Ideologi.....	26
4.3. Ekonomi.....	28
4.4. Utvärdering.....	30
5. Decentralisering som följd av diskursernas kamp.....	30
6. Kritisk diskursanalys av läroplanen Gy2011.....	33
6.1. Formen – den textuella strukturen.....	34
6.2. Innehållet – den ideationella strukturen.....	35
6.3. Relationen – den interpersonella strukturen.....	37
6.4. Kontexten – den sociala praktiken.....	38
6.4.1. Liberalisering – striden mellan marknad och välfärd?.....	41
6.4.2. Europeisering genom internationalisering.....	46
6.4.3. Teoretisk bakgrund till europeiseringen av socialpolitiken.....	47

6.5. Den sociala sfären av Gy2011 ur ett historiskt perspektiv.....	53
7. Sammanfattning.....	56
8. Källförteckning.....	60

1. Inledning

Genom att analysera en läroplan är det möjligt att tolka politiska intentioner och undervisningens samhälleliga syfte. Den kontinuerliga läroplansutvecklingen visar att dessa texter bidrar till att reproducera respektive förnya en etablerad genre, vilket syftar till att kontrollera verksamhetens utfall. Dessa politiska styrmedel, som uppstår ur politiska kompromisser, bottenar i en diskursernas kamp. För att belysa vilken kulturkontext en läroplan uppstår i är det därför nödvändigt att reflektera över vilka samhällsförändrande processer som bidragit till att definiera textens förutsättningar. Genom att analysera läroplanen Gy2011 genom ett kritiskt diskursteoretiskt perspektiv är det alltså möjligt att till en del förklara varför undervisningen i dagens klassrum ter sig som den gör, vilka aktörer som är ansvariga, och hur omvärldens konstanta förändring reflekteras i klassrummen. Varför en viss kunskap klassas som legitim; av vem, samt utbildningsrelaterad politisk styrning - är alla aspekter av undervisningen som sällan eller aldrig diskuteras i skolan, trots att läroplanen har en direkt påverkan på en stor del av befolkningen. Därför är det intressant att undersöka hur Gy2011:s kulturkontext har präglats av politiska diskurser – och eftersom texten reproducerar en etablerad genre – hur läroplansutvecklingen relaterar till politiska diskurser. Undersökningen syftar därmed till att genom en kritisk diskursanalys av den svenska läroplanen Gy2011 kunna relatera den moderna läroplansutvecklingen till de politiska diskurserna *liberalisering* och *europisering*. Dessa utgör enligt kritisk diskursteori Gy2011:s kulturkontext, vilket även benämns som textens sociala sfär eller praktik. Begreppet kulturkontext innefattar den miljö som texten har uppstått i, samt dess intertextualitet – i det här fallet dess relation till tidigare läroplaner.

Genom att strukturera en diskursiv analys av läroplanen Gy2011 framställs etablerad forskning inom området, vilket kan ligga till grund till uppföljande undersökningar.

1.2. Syfte

Undersökningen ämnar belysa hur de politiska diskurserna *liberalisering* och *europisering* är framträdande i relation till svensk läroplansutveckling mellan 1994 och 2011, med utgångspunkt i ett kritiskt diskursteoretiskt fokus på den politiska kontexten av Gy2011.

1.3. Frågeställning

1. Hur framställs de politiska diskursernas relation till läroplansutvecklingen i relevant forskning på området?
2. Hur har politiska diskurser historiskt sett påverkat svenska läroplaners form och innehåll?

1.4. Tidigare forskning

Utgångspunkten till undersökningen ligger vid ett teoretiskt ramverk som utgörs av utvald forskning samt litteratur kring läroplansteori, politisk styrning av skolverksamheten samt internationella processer relaterat till svensk läroplansutveckling. På ett övergripande plan kan detta underlag främst delas upp mellan läroplansteoretisk forskning och litteratur, där läroplansteori redogörs och förklaras, samt specifik forskning inom det läroplansteoretiska fältet. Därutöver tillkommer statliga publikationer, metodinriktad litteratur samt övriga källor som syftar till att belysa politiska diskurser.

Läroplansteoretisk forskning innebär avgränsade undersökningar inom det bredare fältet läroplansteori, vilket kan innebära en mängd olika perspektiv och tillvägagångssätt. Forskning inom fältet läroplansteori har bidragit till att belysa läroplanens funktion som politiskt styrmedel, vilket tar sig uttryck i en rad olika källor. Läroplansteori har enligt Linde allt mer

närmat sig forskningen om undervisningsförlopp¹, och domineras som oftast av ett ämnes – eller samhällsfokus, undervisningsprocesser, ramfaktorteori, läromedel, eller studier av undervisaren.² Professor Göran Lindes *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori* (2012) har använts i de avsnitt som behandlar Gy2011, samt har fungerat som referensverk kring samhällsutvecklingen i Sverige och dess sammankoppling med nya läroplaner. Linde redogör för det läroplansteoretiska fältet, både ur ett historiskt såväl som nutida perspektiv, vilket har stärkt undersökningen av politiska diskurser i relation till läroplanen Gy2011 genom att Linde tydliggör sambandet mellan läroplansutvecklingen respektive samhällsutvecklingen.

Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension (2005) av pedagogikprofessor Tomas Englund behandlar hur svenska läroplaner i ett samhällsvetenskapligt och historiskt perspektiv uppstått ur politiska och ideologiska strider, där resultatet är kompromisser som är öppna för tolkningar. Englund fokuserar på ideologisk styrning och dess resultat på läroplanerna genom främst tre politiska diskurser: den patriarkala, som enligt Englund dominerade fram till andra världskriget, den vetenskapligt rationella som ersatte den patriarkala, samt den demokratiska, som kom att prägla läroplanerna från 1970-talet och framåt.³ Englunds forskning kastar även nytt ljus över den senare, och nu rådande, skiftningen mot diskursbegreppet, vilket kommer behandlas närmare under metodavsnittet samt i den kritiska diskursanalysen av Gy2011. En viktig slutsats som kristalliseras genom Englunds studie är att läroplanerna uppstår som följd av politiska kompromisser, genom ständigt pågående kraftmätningar mellan olika sociala krafter.⁴ Englunds frågeställningar intresserar sig vidare för läroplansteoretiska perspektiv, historisk läroplansutveckling, och undervisningsstrukturer i främst samhällskunskapsämnet.⁵

Avhandlingen *Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola. Teoretisk analys och ett empiriskt bidrag* (1978) av professor Gunilla Svingby behandlar läroplanens roll som politiskt styrmedel, relationen mellan läroplanens form och innehåll och dess faktiska

¹ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 12

² Ibid

³ Englund (2005) *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*, s 11-16

⁴ Ibid

⁵ Ibid, s 30

implementering, skolans syfte i samhället och hur förändrade föreställningar om skolans syfte speglas i läroplanerna. Svingbys slutsatser konstaterar att läroplaner för obligatoriska skolformer innehåller ideologiska avsnitt som syftar till att inlemma aktörerna inom skolsektorn i vad som skulle kunna beskrivas som ett enhetligt livsåskådningssystem, i vilket en viss sorts kunskapsstoff är legitimt. *Att organisera omvärlden – en introduktion till läroplansteori* (1979) av professor Ulf P. Lundgren behandlar sambanden mellan samhällsutveckling och skolutveckling, läroplanshistoria samt hur olika uppfattningar om utbildningsmål har påverkat svenska läroplaner. Av Lundgren används även den omfattande *Lärande, Skola, Bildning – Grundbok för lärare* (2014), främst som referensverk kring skolhistorisk utveckling och läroplanshistoria, men även till avsnitt om politiska styrmedel, läroplansteori, internationella kunskapsmätningar i form av utvärderande jämförelser, den globaliserade ekonomins påverkan av svensk skola samt decentraliseringsprocessen och kommunaliseringen av svensk skola. Övriga källor består bland annat av statliga publikationer såväl som specifikt diskursrelaterad litteratur. *Skolväsendets källor – En vägledning till skolforskning i Riksarkivet* (2011) av Lars Wickström ger en tematisk arkivguide kring skolutveckling, även i ett historiskt perspektiv. *Samverkande styrning – Om läroplanerna som styrinstrument* (2001) är en offentlig publikation av Utbildningsdepartementet och Regeringskansliet som behandlar flera aspekter av läroplanen som styrinstrument. Skolverkets *Överenskommet! Fyra internationella överenskommelser som ligger till grund för de nya läroplanerna* (1995), med förord av dåvarande generaldirektör Ulf P. Lundgren relaterar specifika politiska diskurser som har påverkat innehåll i svenska läroplaner.

Undersökningen tar även stöd ur ett antal avhandlingar där Jan Morawskis *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola* (2010) bör nämnas i sammanhanget. Morawski behandlar läroplanskonstruktioners uppkomst ur diskursiva förändringar, och hur olika diskurser ger upphov till olika läroplaner likväl som olika lärartyper. Morawski specificerar diskursernas relation till läroplanerna genom att utgå från grad av kontroll av verksamheten, samt vilka didaktiska frågor som läroplanen besvarar. Svensk läroplanskonstruktion följer enligt Morawski en relativt obruten tradition, där variationen snarast ligger i den grad av frihet alternativt kontroll som skolan befinner sig i, samt vilket mandat som tillskrivs läraren.⁶ Utöver denna publikation har Morawski innehaft rollen som

⁶ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 226

handledare för undersökningen till hands, och har bidragit med en stor mängd värdefulla insikter och källor, likväl som uppmuntran och stöd.

1.5. Metod

Undersökningen syftar till att belysa hur de politiska diskurserna liberalisering och europeisering är framträdande i relation till svensk läroplansutveckling mellan 1994 och 2011, med ett diskursteoretiskt fokus på den politiska kontexten, varpå metodval av naturliga skäl hamnar på kritisk diskursanalys. Vid en analys av läroplanen Gy2011 synliggörs dessa politiska diskurser vilket kommer att behandlas separat samt i sin läroplansteoretiska kontext. För att redogöra de begrepp som av nödvändighet kommer att förekomma i den kritiska diskursanalysen av läroplanen Gy2011 relateras undersökningen till specifika källor för att underbygga resonemanget. De inledande avsnitten av undersökningen kommer därför ägnas åt att definiera *diskursbegreppet*, *läroplansbegreppet* samt gå djupare in på läroplanen som ett *politiskt styrmedel*. Därefter kommer läroplanen Gy2011 undergå en kritisk diskursanalys enligt Faircloughs modell, vilken redogörs i inledande avsnitt, med fokus på vilka politiska diskurser som är framträdande i den sociala praktiken – en av de tre dimensionerna i Faircloughs tredimensionella modell för kritisk diskursanalys. Resultatet av analysen kommer att relateras till det teoretiska ramverk som är uppställt i de inledande avsnitten, det vill säga både den diskursteoretiska ansatsen och de begreppsredogörande avsnitten. Därefter kommer undersökningen sammanfattas. Avsnitt relaterade till kritisk diskursanalys – som teorigenomgång och analys – bottnar i Louise Phillips *Diskursanalys som teori och metod* (2012). En överblick av undersökningen belyser därmed ett antal tydliga avsnitt: Det teoretiska, där diskursanalys redogörs, och avsnittet där läroplansbegreppet exemplifieras genom underrubriker gällande läroplanshistoria samt enskilda läroplaner under svensk nutidshistoria, samt avsnittet om läroplanen som politiskt styrmedel vilket mynnar ut i en redogörelse av kommunaliseringen av den svenska skolan, vilket är tänkt som ett underlag för den efterföljande kritiska diskursanalysen av Gy2011. Värdet av undersökningens relativa framtonhet består i att ett brett underlag av historiska exempel tjänar som bakgrund till Gy2011:s intertextualitet, vilket är en viktig del av dess kulturkontext. Undersökningen kan därmed läsas som en inledande bakgrund som möjliggör en efterkommande analysdel.

1.6. Teori

Undersökningen tar avstamp i Faircloughs kritiska diskursanalys, både som teori men även metodologiskt. Diskursbegreppet innebär en avgränsning av ett område, i det här fallet relativt samtida och påfallande strömningar i samhällsutvecklingen som kan hävdas ha påverkat konstruktionen av, samt innehåll och form av svenska läroplaner. Dessa tendenser kan även hävdas påverka resultatet av en viss form av politiska styrinstrument – läroplaner – varför det är lämpligt att se följderna som en typ av ideologisk styrning. Begreppsmässigt kommer undersökningen i efterföljande avsnitt därför relatera ideologibegreppet med diskursbegreppet. Om undervisningen innefattar det läroplanen dikterar, och läroplanens innehåll delvis existerar som en följd av specifika politiska diskurser är det tydligt att intentionerna påverkar resultatet, det vill säga formar en kedja av påverkan och kontroll. Skolans samhällsbärande syfte blottas därmed genom att se hur dessa politiska diskurser speglas i läroplanen, om än enbart i textens kulturkontext.

När det gäller diskursanalys är det viktigt att poängtera vidden av det teoretiska ramverk som ligger till grund för en rad skiftande angreppssätt. Diskursbegreppet innebär en tanke om att språket är strukturerat i mönster som kan utgöra olika sociala domäner, exempelvis politiska diskurser.⁷ Enligt Phillips är diskursanalys tvärvetenskapliga ansatser som går att anpassa till en mängd olika former av undersökningar.⁸ Diskursanalyser populäriserades med filosofen Michael Foucault, vars definition av diskurs är; en begränsad mängd utsagor för vilka man kan definiera en mängd olika existensvillkor.⁹ Foucault menar att en diskurs innebär en kamp om dominans,¹⁰ vilket överensstämmer med definitionen av läroplanen som följderna av politiska strömningar; som resultatet av kompromisser.

Det är inte därför att man tänker på olika sätt eller därför att man hävdar rakt motsatta teser som diskurserna hamnar mot varandra. Det är i första hand därför att diskurserna är vapen för

⁷ Phillips (2012) *Diskursanalys som teori och metod*, s 7

⁸ Ibid

⁹ Ibid, s 19

¹⁰ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 13

makt, kontroll, underkuvande, kvalificering och diskvalificering som den blir föremål för en grundläggande strid. Diskursen är batalj. Inte avspegling.¹¹

Begreppet är omdebatterat, vilket yttrar sig i en oenighet kring vad en diskurs får eller bör innehålla, men även hur diskursanalysens avgränsning lämpar sig bäst.¹² Gemensamt för samtliga perspektiv är att diskurser innebär ett bestämt sätt att kategorisera och tolka ett utsnitt av världen.¹³ Det är enligt Phillips framförallt tre angreppssätt som dominerar diskursfältet; diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi.¹⁴ Dessa likartade teorier delar några centrala nyckelpremisser, bland annat en målsättning om att bedriva kritisk forskning,¹⁵ vilket kan yttra sig i exempelvis kartläggning av maktstrukturer i samhället och möjligheter till social förändring genom normkritiska perspektiv.¹⁶ Viktiga skillnader mellan angreppssätten visar sig i oenigheten kring diskursernas räckvidd – i vilken omsträckning de täcker sociala aspekter eller inte, samt olika fokus vid den konkreta analysen – några undersöker främst den sociala interaktionen mellan aktörer medan andra fokuserar på en mer abstrakt klarläggning av diskurser som cirkulerar i samhället.¹⁷ Som ett tydliggörande kan undersökningen till hands sägas befinna sig inom spännvidden mellan dessa aspekter, men med en övervägande tyngdpunkt åt den sistnämnda formen av analys. Det är därmed urvalet som redogörs i avsnittet om politiska diskurser som utgör själva diskursen, vid sidan om läroplanen Gy2011 som enligt Faircloughs kritiska diskursanalytiska teori utgör en egen diskurs. Vidare vad gäller skillnaderna mellan de vanligaste angreppssätten är att de ofta överlappar varandra, och är svåra att placera på en skala.¹⁸ Exempelvis menar Phillips att Laclaus och Mouffes diskursteori mest fokuserar på abstrakta och avpersonifierade diskurser,¹⁹ medan diskurspsykologi utgår från ett socialkonstruktionistiskt perspektiv.²⁰ Det är med andra ord inte relevant att i ljuset av undersökningen av Gy2011:s kulturkontext gräva ner sig allt för djupt i den diskursteoretiska differentieringen.

¹¹ Citat av Foucault. Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 14

¹² Phillips (2012) *Diskursanalys som teori och metod*, s 7

¹³ Ibid

¹⁴ Phillips (2012) *Diskursanalys som teori och metod*, s 7

¹⁵ Ibid, s 8

¹⁶ Ibid

¹⁷ Ibid, s 9

¹⁸ Ibid, s 27

¹⁹ Ibid

²⁰ Ibid, s 103

Valet av kritisk diskursteori som teoretisk bakgrund till undersökningen av Gy2011:s sociala praktik förefaller naturligt då diskursanalytiska angreppssätt enligt Phillips är lämpade för liknande undersökningar.²¹ Exempelvis nämner Phillips kommunikationsprocesser i olika sociala sammanhang och i förhållande till samhällliga och kulturella utvecklingstendenser,²² vilket överensstämmer med undersökningens syfte. Den kritiska diskursanalysen förknippas med den brittiske lingvisten och professorn Norman Fairclough vars teoretiska ståndpunkt är att diskursen bidrar till att skapa den sociala världen, även om den enligt Fairclough enbart är en av flera aspekter av varje social praktik.²³ Enligt Phillips ligger Faircloughs fokus kring undersökandet av förändring, med återkommande hänvisningar till tidigare diskursiva struktureringar – så kallad intertextualitet.²⁴ Det innebär att analysera hur och i vilken grad en text bygger på element och diskurser från andra texter. Det är enligt Phillips sammanfogandet av element från olika diskurser som ger upphov till social och kulturell förändring,²⁵ vilket i det här fallet betyder att det ur ett diskursanalytiskt perspektiv är relevant att undersöka läroplanens intertextualitet, samt koppling till samhällliga processer ur ett bredare diskursivt förhållningssätt. Diskursanalysen använder det skrivna eller uttalade för att undersöka vilka mönster det finns i utsagorna, samt dess sociala konsekvenser som olika diskursiva framställningar av samhället får.²⁶ Fokus på intertextualitet möjliggör en betraktelse av graden av reproduktion kontra tillförandet av nya element²⁷, det vill säga till vilken grad läroplanen reproducerar en traditionell form kontra är eller innehåller delar av element som en följd av påverkan från ”nya” diskurser. Här är det värt att poängtera att en renodlad diskursanalys i Faircloughs regim skiljer mellan diskursiv och social praktik, vilket innebär att diskursen måste analyseras med kontextuella jämförelser.²⁸ Därmed behöver läroplanen sättas i sitt sociala sammanhang, och den kritiska diskursanalysen förstärkas med en historisk redogörelse av skolutvecklingen för att kunna urskilja påfallande samhällsströmningar; den sociala kontexten. Phillips menar att de olika diskursanalytiska angreppssätten varierar mellan fokus på så kallade vardagliga diskurser kontra abstrakta diskurser, där det vardagliga innebär systematiska och empiriska analyser av exempelvis texter, medan andra angreppssätt är mer

²¹ Phillips (2012) *Diskursanalys som teori och metod*, s 8

²² Ibid

²³ Ibid, s 13

²⁴ Ibid

²⁵ Ibid

²⁶ Ibid, s 28

²⁷ Ibid, s 13

²⁸ Ibid, s 25

upptagna med mer abstrakta samhällsformande diskurser som cirkulerar i en viss kontext vid en viss tidpunkt eller kring ett bestämt socialt fält.²⁹ Phillips placerar den kritiska diskursanalysen i mitten av denna vardags – och abstraktspektra, vilket indikerar teorins relativa flexibilitet.³⁰

Den kritiska diskursanalysen ställer upp teorier och metoder för att teoretiskt problematisera och empiriskt undersöka relationerna mellan diskursiv praktik och social och kulturell utveckling i olika sociala sammanhang.³¹

Phillips understryker att diskursen inte enbart bidrar till att forma och förändra sociala strukturer och processer, utan även speglar dem,³² vilket ett fokus på den sociala praktiken av Gy2011 kan belysa. Vidare kan nämnas att den kritiska diskursteorin som Fairclough representerar utgörs av en mängd begrepp som förbinds i en tredimensionell modell,³³ vilket innebär en medveten kedja mellan diskursen och den sociala sfären. Det är alltså centralt ur Faircloughs perspektiv att diskurs innebär en viktig form av social praktik, som både förändrar och reproducerar identiteter, kunskap och sociala relationer samtidigt som den kan formas av andra sociala praktiker.³⁴ När Fairclough talar om social struktur innebär detta enligt Phillips sociala relationer i samhället som helhet eller bestämda i institutioner.³⁵ Här är det på sin plats att påpeka att exempelvis delar av lingvistikens kritiserats av Fairclough då de delvis eller till större delen missar att belysa förbindelserna mellan texterna och de samhälleliga och kulturella processerna och strukturerna, varpå detta avviker från kritisk diskursanalys.³⁶ Med det sagt är det analytiska avsnittet som behandlar Gy2011 förstärkt med den textanalytiska handboken *Vägar genom texten* av Hellspång och Ledin eftersom dess lingvistiska redogörelse fullständigt sammanstrålar med den kritiska diskursanalysen, vilket motsvarar den sociala sfären inom kritisk diskursanalys, men även det textuella fokus som separeras från dess intertextuella sammanhang respektive underliggande strukturer. Hellspång och Ledin skriver att den kritiska textanalytiska metoden inom det språkvetenskapliga fältet är

²⁹ Phillips (2012) *Diskursanalys som teori och metod*, s 27

³⁰ Ibid

³¹ Ibid, s 66

³² Ibid, s 68

³³ Ibid, s 70

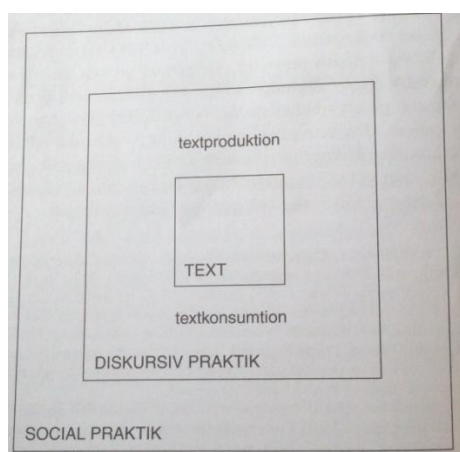
³⁴ Ibid, s 71

³⁵ Ibid

³⁶ Ibid, s 72

en del av det vidare begreppet diskursanalys, där en mängd inriktningar ingår, men nämner specifikt Norman Faircloughs kritiska diskursanalys.³⁷ *Vägar genom texten* kan därmed betraktas som en handbok i kritisk diskursanalys. Hellspong och Ledin definierar diskursbegreppet som *text i kontext*,³⁸ och lyfter fram vikten av att se hur texten påverkar och har påverkats av samhället; en intressant teoretisk utgångspunkt som befinner sig i skärningspunkten mellan samhällsvetenskap och språkvetenskap.

För att tydliggöra den kritiska diskursanalysen är det möjligt att sammanfatta metoden utifrån Faircloughs modell (FIGUR1), där den sociala kontexten eller *praktiken* omringar texten och dess förutsättningar i relation till textproduktion – vad som har föranlett skapandet av texten – samt textkonsumtion – vilka som påverkas av dess existens. Rent konkret innebär detta att analysen av läroplanen Gy2011 inleds med att redogöra vad Hellspong och Ledin kallar för textens olika strukturer. Den *textuella strukturen* behandlar formen, det vill säga dess lingvistiska drag – vilket Faircloughs modell placerar i mitten. Den *ideationella strukturen* behandlar innehållet, vilket relateras till den *interpersonella strukturen* – relationen. Detta kan läsas som Faircloughs diskursiva fält, där textkonsumtion och textproduktion behandlas. Den *kontextuella strukturen* motsvarar det yttre fältet i Faircloughs modell – den sociala praktiken.³⁹

FIGUR 1: Faircloughs modell för kritisk diskursanalys.

³⁷ Hellspong, Ledin (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*, s 285

³⁸ Ibid, s 51

³⁹ För närmare beskrivning av tillämpandet av den kritiska diskursanalysen hänvisas läsaren till analysen av Gy2011 i efterföljande avsnitt.

1.7. Metodreflektion

På grund av omfattningen och vidden av det kulturkontextuella perspektivet har det varit nödvändigt att avgränsa undersökningens fokus mot just denna specifika sfär inom det kritiska diskursanalytiska angreppssättet. Urvalet och inringningen av de politiska diskurserna kan också diskuteras, och ett ännu smalare urval hade behövt fokusera på en av de båda utvalda politiska diskurserna. Båda dessa är dock så framträdande i den övergripande samhällsutvecklingen att det skulle kunna hävdas vara oförsvarbart att utelämna ett av dessa perspektiv. Vad gäller källor begränsas undersökningen till en del utifrån den litteratur inom ämnet som legat till hands, och en sammansättning av andra referenser skulle naturligtvis ha satt sin säregna prägel på resultatet. Undersökningen ämnas redogöras med en hög grad av objektivitet, vilket den kritiska diskursanalysen bidrar till genom att inte värdera resultatet, även om tolkningen av analysen ofrånkomligt bär spår av subjektiva reflektioner.

Undersökningens största utmaning har legat i att knyta samman de omfattande – men sammanhängande – delar som relaterar samhällsutvecklingen till läroplansutvecklingen, utan att tappa fokus på kopplingen till den moderna läroplanen. Anledningen till problematiken uppstår då en avgränsning av Gy2011:s intertextualitet måste dras i ett sammanlänkande flöde som i princip sträcker sig ända tillbaka till folkskolans begynnelse, och i sig hänger ihop med undervisningens samhällsuppbärande funktion, med vilka aktörer som definierar viss kunskap som legitim, samt med läroplanens innehåll i relation till framtida medborgare.

2. Definition av politiska diskurser

Ur ett diskursteoretiskt perspektiv är det som tydliggjorts ovan nödvändigt att avgränsa ett utsnitt av verkligheten för att undersökningen ska kunna flyta in i den metodologiska fasen. Därför behöver de politiska diskurserna som utgör avgränsningen till undersökningen definieras närmare och argumenteras för. De politiska diskurserna kommer därmed exemplifieras genom en underbyggande framställning i det kritiska diskursanalytiska avsnittet. För att relatera definitionen av de politiska diskurserna till det kritiska diskursanalytiska och teoretiska ramverket är det befogat att poängtera att de politiska

diskurserna har manifesterats i lingvistiska fragment – texter i form av lagstiftning, debattartiklar, offentliga utredningar, partipolitiska manifest så väl som politiska tal och debatter, vilket på grund av dess omfattning inte berörs närmare. Däremot så är det läroplansteoretisk forskning samt relaterad litteratur som ligger till grunden för undersökningens metodologiska ansats, då de synliggör de politiska diskurserna på ett tydligt sätt. Detta möjliggör en kritisk diskursanalys – både teoretiskt och metodologiskt – med fokus på vilka politiska diskurser som är framträdande i den sociala sfären av Faircloughmodellen, vilken redogörs närmare i analysavsnittet. Detta utgör Faircloughs analytiska modells yttersta sfär – den kontextuella eller sociala dimensionen. Av avgränsningsskäl behandlas dessa lingvistiska fragment inte med ambitionen att vara heltäckande i sitt omfång, beroende på dess omfattning, utan som stickprover i diskurserna för att kunna belägga dess existens. För att möjliggöra den kritiska diskursanalysen av Gy2011 behöver samtliga relaterade begrepp definieras för att vederlägga dess samband. Läroplansbegreppet behöver därmed sättas i ett historiskt perspektiv, tillsammans med en redogörelse av läroplanen som blott ett av flera politiska styrmedel.

3. Definition av begreppet läroplan

Läroplaner innebär styrning och kontroll,⁴⁰ men precis som Morawski skriver är den politiska styrningen av skolan problematisk, då undervisning innebär ett ständigt flöde mellan lärare, elev och innehåll, med oförutsägbara gensvar, uttryck och känslor – en kontextbunden kommunikation.⁴¹ Därför är den politiska intentionen med läroplanen, och därmed det svenska skolsystemet, intressant att skärskåda. Bakgrunden till läroplansbegreppet är viktigt att bena ut för att möjliggöra en kritisk diskursanalys av Gy2011, med fokus på dess – enligt Faircloughs modell – sociala praktik. Denna sociala kontext innebär att undersöka läroplanens samband med samhället den är en del av.

⁴⁰ Lundgren (1979) *Att organisera omvärlden – En introduktion till läroplansteori*, s 22

⁴¹ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 46

I svenskt språkbruk avser termen läroplan ett dokument som innehåller utbildningens innehåll, mål och tidsfördelning.⁴² Linde menar att begreppet läroplan är det enda sammanfattande ordet på svenska för teorier och praktik inom fältet som innefattar stoffurval, organisation och förmedlingsformer i undervisning.⁴³ I rent allmänna termer skriver Wickström i boken *Skolväsendets källor – En vägledning till skolforskning i Riksarkivet* (2011) att en läroplan består av riktlinjer för arbetet som bedrivs i skolan.⁴⁴ Wickström utgår från hur läroplanen som styrmedel utformats i Sverige, och beskriver dess form med allmänna riktlinjer för undervisningen tillsammans med timplaner och huvudmoment i varje ämne och kurs, samt även färdigheter och kunskaper som krävs för olika betygsnivåer.⁴⁵ Jämförelsevis beskriver Lundgren att den engelska termen *curriculum* är bredare än den svenska motsvarigheten, därför att den även omfattar bakomliggande utbildningsfilosofiska uppfattningar kring utbildningen – ett synsätt som även återfinns i exempelvis Tyskland.⁴⁶ Englund utgår å andra sidan från ett läroplansteoretiskt perspektiv då läroplanens innehåll benämns som den främsta aspekten av undervisningsprocessen som styrs av läroplan och målsystem,⁴⁷ vilket knyter an till Lundgrens poängterande av utbildningssektorns inrikespolitiska storhet, varav den centrala frågan blir om – och i vilken omsträckning politiska intentioner blir omsatta i den faktiska skolverksamheten.⁴⁸ Termen läroplan betecknar enligt Svingby en riksgiltig plan för undervisningen som först såg ljuset i och med lgr62.⁴⁹ Tidigare hade begreppet använts om vad Svingby kallar de lokala planerna, medan det istället var normalplanen⁵⁰ som avsågs som nationellt giltig.⁵¹

Lundgren resonerar att det går att urskilja tre nivåer i en läroplan.⁵² Den första nivån handlar enligt Lundgren om urval, det vill säga varför ett visst kunskapsstoff uppfattas som mer väsentligt än andra.⁵³ Lundgren menar att det genom den historiska utvecklingen går att spåra

⁴² Lundgren (1979) *Att organisera omvärlden – En introduktion till läroplansteori*, s 21

⁴³ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 7

⁴⁴ Wickström (2011) *Skolväsendets källor – En vägledning till skolforskning i Riksarkivet*, s 236

⁴⁵ Ibid

⁴⁶ Lundgren (1979) *Att organisera omvärlden – En introduktion till läroplansteori*, s 21

⁴⁷ Englund (2005) *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*, s 91

⁴⁸ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 624

⁴⁹ Svingby (1978) *Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola*, s 128

⁵⁰ Ibid

⁵¹ Svingby räknar upp dessa som: (Normalplaner: 1878, 1883, 1889, 1900) samt (Undervisningsplaner: 1919, 1955).

⁵² Lundgren (1979) *Att organisera omvärlden – En introduktion till läroplansteori*, s 21

⁵³ Ibid

läroplaners syfte, innehåll och funktion., och att arbetsmarknaden är en bidragande faktor till påverkan av läroplaner.⁵⁴ Detta är alltså villkoren för en utbildning, som genom ideologiska aspekter formar, styr och kontrollerar utbildningens innehåll, metodik och mål.⁵⁵ Den andra nivån som Lundgren urskiljer är styrningsrelaterade frågor.⁵⁶ Här behandlas områden kring läroplansutveckling samt besluts – och kontrollprocesser genom formandet av styrinstrument för utbildningen.⁵⁷ Svingby skriver att avsnitt i läroplanen ämnade åt mål och riktlinjer är formellt bindande, och jämförbara med lagtexter.⁵⁸ Lundgren anser att denna nivå även innefattar pedagogisk forskning och utvecklingsarbete och dess påverkan på konkretiserandet av läroplanens innehåll, metodik och tillika sätt att kontrollera och utvärdera.⁵⁹ Den tredje nivån behandlar hur en konkret läroplan eller ett läromedel faktiskt påverkar och styr undervisningsprocessen.⁶⁰ Det är således ytterligare en didaktisk nivå som Lundgren avser, vilket exempelvis innehåller frågor kring hur olika elever utvecklar olika former av inläring eller socialiseras utifrån en viss läroplan,⁶¹ eller hur undervisning av ett visst ämnesområde påverkas av en viss läroplan. Wallin understryker att läroplanens innehåll speglar vad som anses vara önskvärda kunskaper i samhället, vilket givetvis kan förändras över tid.⁶² Utöver undersökningens fokus på Gy2011:s kulturkontext uppstår därför vidare frågor kring maktförhållanden, eftersom läroplaner fastställer vad som räknas som giltig kunskap. Det är intressant att betrakta vilka samhällsdeltagare som utövar ett inflytande över definitionen av giltig kunskap, och med vilka medel dessa aktörer kan pådyvla resten av samhället sina idéer. Linde reflekterar till viss del över dessa frågor, och skriver att undervisning kan ses som symboliskt våld, eftersom definitionen av vad som är giltigt stoff är att likställa med att lägga sig i subjektiviteten, och till viss del bestämma över andras världs – och livsåskådning.⁶³

⁵⁴ Lundgren (1979) *Att organisera omvärlden – En introduktion till läroplansteori*, s 21

⁵⁵ *Ibid*, s 22

⁵⁶ *Ibid*

⁵⁷ *Ibid*

⁵⁸ Svingby (1978) *Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola*, s 129

⁵⁹ Lundgren (1979) *Att organisera omvärlden – En introduktion till läroplansteori*, s 22

⁶⁰ *Ibid*

⁶¹ *Ibid*

⁶² Wallin (2014) *Entreprenörskap i skolan – Formulering och transformering av GY2011 inom gymnasieskolans hantverksprogram*, s 11

⁶³ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 8

3.2. Läroplanshistoria

Läroplanshistoria behandlar utvecklingen av olika läroplaner över tid, vilket i slutändan även handlar om striden om innehåll, vilka politiska aktörer som slåss om utrymme, statens roll som skapare av kompromisser, samt hur en formulerad läroplan faktiskt tillämpas. Genom en överblick av svensk läroplanshistoria är det enklare att tyda Gy2011:s intertextualitet, samt belysa de politiska diskurser som är framträdande i dess sociala praktik. Inledningsvis skall nämnas att det kan vara rimligt att anta att en viss diskrepans mellan läroplan och faktisk undervisning föreligger, det vill säga, undervisningen av olika ämnesområden inom vissa ämnen behöver inte alltid spegla läroplanens utformning, ett tänkbart fenomen vilket implementeringen av nya läroplaner troligtvis kastar ljus över.

I en offentlig publikation från Utbildningsdepartementet går det att utläsa läroplanens långtgående effekter genom att dess idéer vävs in i så många delar av den konkreta undervisningen att det kan vara svårt att överblicka vilken betydelse denna form av styrning faktiskt har på verksamheten.⁶⁴ Vidare nämns att vid publikationens utkomst saknades en omfattande forskning med syfte att skärskåda i vilken utsträckning skolor verkligen följer läroplanen.⁶⁵ Diskrepansen mellan styrmedel och implementering visade sig då läroplanerna från 1994 visade sig innehålla en motsättning mellan lärarnas didaktiska autonomi kontra behovet av resultatfokus, vilket även komplicerades ytterligare i skuggan av bristande finansiering i skuggan av den ekonomiska krisen, nytt betygssystem, kommunalisering, friskolor med mera.⁶⁶ Morawski menar att upptakten till Gy2011 präglades av en politisk medvetenhet om vikten av att konstruera tydligare mål och kursplaner som var lättare att implementera, vilket fastställdes i den av regeringen framlagda propositionen *Tydligare mål och kunskapskrav – nya läroplaner för skolan* (Prop. 2008/09:87).⁶⁷

⁶⁴ Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet (2001) *Samverkande styrning – Om läroplanerna som styrinstrument*, s 40

⁶⁵ Ibid, s 40

⁶⁶ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 209

⁶⁷ Ibid, s 223

Linde beskriver upptakten till Gy2011 som en övergång från en hög grad av lokal frihet till ett återinförande av ett föreskrivet innehåll,⁶⁸ vilket kommer redovisas närmare i avsnittet om kommunaliseringen av det svenska skolsystemet. Med samhällets konkreta behov kontra läroplaners faktiska innehåll, tillsammans med vetskapen om att det kan förekomma ett glapp mellan uttalad ambition och den faktiska verksamheten i bakhuvudet kan vi därför överblicka svensk läroplanshistoria ur ett kritiskt perspektiv, med syftet att blottlägga den mest uppenbara relationen till den moderna läroplanen, och därmed förenkla den kritiska diskursanalysen av Gy2011:s kulturkontext.

3.2.1. Överblick av svenska läroplaner 1962 – 2011

- Lgr62 och Lgr69
- Lgy70
- Lgr80
- Lpo94 och Lpf94
- Lgr11 och Gy2011

Det går att se svensk läroplanshistoria som en indelning i epoker, där politiska diskurser har påverkat utvecklingen åt ett visst håll under en viss tid. 1970-talet fram till 1994 kan ses som en sådan epok, där 70-talet fortfarande präglades av 1960-talets utbyggnad av välfärdsstaten. Brytpunkten mellan 70-talet och 80-talet framhävde de nyliberala diskursernas effekt på det svenska skolsystemet, där 90-talets kommunalisering kan ses som en följd av detta. Perioden 1994 till 2011 präglades även av en internationellt sett hög liberaliseringstakt, vilket redogörs närmare i det efterföljande avsnittet om liberalisering inom analysen av Gy2011. Den andra påfallande politiska diskursen inom Gy2011:s kulturkontext som undersökningen kommer att fokusera på är den djupare europeiska integrationen, eller europeiseringen, vilket behandlas i analysavsnittet.

⁶⁸ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 8

3.2.2. Lgr62 och Lgr69

Den första läroplanen för grundskolan, Lgr62, implementerades efter att socialdemokraterna och de borgerliga partierna i konsensus beslutat införa den nya enhetliga skolformen.⁶⁹ Svingby understryker att Lgr62 kan ses som den första helt riksgiltiga läroplanen⁷⁰, och att det tidigare parallellskolesystemet försvann.⁷¹ Linde skriver att Lgr62 inleddes med omfattande beskrivningar av 1946 års skolkommissions uppfattning om skolväsendet, men att efterföljande avsnitt gällande ämnesmål var mer konventionella.⁷² Linde menar att de konkreta föreskrifterna i Lgr62 i praktiken var en fortsättning av den tidigare realskolan.⁷³ Skolans organisering är enligt Svingby inte lika påfallande i den allmänna delen av Lgr62 som den ideologiska grund undervisningen skulle genomsyras av.⁷⁴ Däremot skriver Svingby att denna ideologi som genomsyrar läroplanens allmänna del lyser med sin frånvaro i de specifika anvisningarna.⁷⁵ Dessa anvisningar utgår enligt Svingby från en bestämd ämnesstruktur, och specificerar ämnesstoff och sekvens,⁷⁶ vilket Morawski definierar som en innehållsfokuserad läroplan.⁷⁷ Omarbetningen 1969, som motiverades med att majoriteten av eleverna valde de teoretiska linjerna och därmed ratade valfriheten, kom enligt Morawski att ytterligare förstärka läroplanens innehållsfokuserade karaktär.⁷⁸

3.2.3. Lgy70

Lundgren skriver att gymnasieskolan inte inledningsvis såg några vidare dramatiska reformer, förutom utvecklingen mot ett sammanhållet system.⁷⁹ 1964 beslutade riksdagen att det frivilliga skolsystemet skulle utformas utifrån tre skolformer: yrkesskolan, fackskolan och

⁶⁹ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 129

⁷⁰ Svingby (1978) *Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola*, s 163

⁷¹ Ibid

⁷² Ibid

⁷³ Ibid

⁷⁴ Ibid, s 168

⁷⁵ Ibid

⁷⁶ Ibid

⁷⁷ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 172

⁷⁸ Ibid, s 176

⁷⁹ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 96

gymnasiet – och 1968 integrerades dessa i den nya gymnasieskolan.⁸⁰ 1970 kom den första nationella läroplanen för en sammanhållen gymnasieskola, Lgy70.⁸¹ Läroplanen mål och riktlinjer som följdes av anvisningar för enskilda ämnen samt timplaner.⁸² Den första meningen i Lgy70 slår fast att syftet med undervisningen är att ge eleverna kunskaper och färdigheter samt främja deras utveckling till harmoniska människor, liksom dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar.⁸³ Den enskilda människan är samhällsmedlem såväl i den nationella som den internationella gemenskapen.⁸⁴

3.2.4. Lgr80

Lgr80 sammanföll med en rad justeringar, revisioner och supplement till Lgy70, men innebar alltså att mål och huvudmoment hade så pass vida ramar att ett brett tolkningsutrymme var möjligt, trots ett nationellt sammanhållet innehåll.⁸⁵ Författarna av Lgr80 syftade enligt Morawski till att förstärka lärarkårens didaktiska professionalism, och lägga grunden till skolsystemets decentralisering.⁸⁶ Läroplanen uppmanade till kollegial planering och målprecisering, vilket positionerar Lgr80 som en processfokuserad läroplan.⁸⁷

3.2.5. Lpf94, Lpo94 och Lpfö98

1994 kom läroplanen för de frivilliga skolformerna, Lpf94, läroplanen för den obligatoriska skolan, Lpo94 samt en ny läroplan för förskolan.⁸⁸ Gemensamt för dessa var att till skillnad från tidigare läroplaner innehöll dessa inget pensum, det vill säga ett visst föreskrivet innehåll, utan mål för studierna – vilka uttrycktes i så pass övergripande termer att de enligt Linde inte

⁸⁰ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 97

⁸¹ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 129

⁸² Ibid

⁸³ Skolöverstyrelsen (1983) *Lgy70, Läroplan för gymnasieskolan – Allmän del* (Tredje upplagan), s 17

⁸⁴ Ibid

⁸⁵ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 129

⁸⁶ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 193

⁸⁷ Ibid, s 196

⁸⁸ Ibid

alltid framgår till vilket ämne vissa mål hör.⁸⁹ Till läroplanerna introducerades även kursplaner, vilka var åtskilda från varandra.⁹⁰ Linde beskriver skillnaden dem emellan som att läroplanen ansågs livskraftig ur ett längre tidsperspektiv, medan målen för kurser skulle kunna revideras fortlöpande.⁹¹ Till kursplanens mål att uppnå fanns även mål att sträva mot, sammankopplat med betygskriterier för betygen Godkänt, Väl Godkänt och Mycket Väl Godkänt.⁹² Morawski beskriver läroplanerna från 1994 som resultatet av en kamp mellan tre diskurser; den innehållsfokuserade läroplansdiskursen samt den processfokuserande respektive resultatfokuserade diskursen, där följden blev en kompromiss mellan främst processinriktade och resultatnriktade förhållningssätt,⁹³ ett förhållande som Linde alltså beskriver som en övergång till ett tillstånd av relativt hög lokal frihet.⁹⁴ Läroplanerna från 94 anses besitta en hög grad av tolkningsutrymme, vilket bidrog till att implementeringen inte levde upp till den politiska intentionen.⁹⁵ Ytterligare en orsak till detta var att en sådan drastisk reform inte speglades i lärarutbildningarna; att de som skulle implementera läroplanen helt enkelt inte var förberedda för den uppgiften.⁹⁶

3.2.6. Gy2011 och Lgr11

2011 utfärdades den senaste generationen läroplaner för gymnasieskolan och grundskolan.⁹⁷ Linde menar att när nya läroplaner formuleras så bygger de på erfarenheter av de tidigare,⁹⁸ och att 2011 års läroplaner syftade till att definiera vad som fungerat bra respektive sämre, samt därigenom bistå skolutvecklingen.⁹⁹ Linde poängterar att vad som definieras som bra respektive sämre är politiskt och ideologiskt betingat, vilket knyter an till synen på skolans roll i samhället.¹⁰⁰ Trots denna ambition anser Linde att 2011 års läroplaner i många avseenden är lika 1994 års läroplaner, men att den största skillnaden ligger i att de nya

⁸⁹ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, 129

⁹⁰ *Ibid*, s 130

⁹¹ *Ibid*

⁹² *Ibid*

⁹³ *Ibid*, s 210

⁹⁴ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 8

⁹⁵ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 218

⁹⁶ *Ibid*

⁹⁷ *Ibid*, s 132

⁹⁸ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 8

⁹⁹ *Ibid*

¹⁰⁰ *Ibid*, s 133

läroplanerna innehåller kursplaner – vilka var åtskilda från läroplanerna i Lpo94 och Lpf94.¹⁰¹ Målstyrningsprincipen, mål att uppnå samt strävansmål är borttagna och kursplanerna inleds istället med *syfte* åtföljt av *centralt innehåll*.¹⁰² Linde menar att de nya läroplanerna därmed liknar läroplanerna från Lgr62 till Lgr80 och Lgy70, i och med att dessa avsnitt preciserar innehåll istället för övergripande hållna mål.¹⁰³

4. Styrning av undervisningsverksamheten genom politiska medel

En överblick av svensk läroplanshistoria visar att slutprodukterna är kompromisser mellan stridande diskurser, vilka syftar till att styra en specifik del av samhällsutvecklingen åt ett visst håll. Den politiska intentionen att styra skolverksamheten yttrar sig på fler sätt än läroplanskonstruktion, vilket konkretiseras i politiska styrmedel.

Forsberg skriver i *Styrning av den obligatoriska skolan*, som utgör kapitel 19 i Lundgrens *Lärande, Skola, Bildning* (2014) att utbildning i västvärlden kom att bli ett redskap för nationella stater att kontrollera och styra utvecklingen av individen, samhället och ekonomin.¹⁰⁴ Forsberg menar att det var moderna idéer om individen och samhället som tillsammans med urbanisering och industrialisering under 1800-talet skapade behov av reformer av skolan.¹⁰⁵ Forsberg relaterar inte närmare i detalj vad detta syfte med utbildningen utgjordes av under den svenska skolans historia, utan fokuserar på den politiska styrningen och dess uttryck. Makt kan sägas uppstå i relationen mellan människor,¹⁰⁶ och de som befogar över politiska styrmedel besitter alltså ett tydligt övertag.

¹⁰¹ Linde (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, s 132

¹⁰² Ibid

¹⁰³ Ibid

¹⁰⁴ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 613

¹⁰⁵ Ibid, s 612

¹⁰⁶ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 56

Forsberg nämner läroplaner som medel att kodifiera samhälleligt bestämda uppfattningar om utbildningens innehåll, mål och syfte – vilket utgör skolans uppdrag.¹⁰⁷ Frågan är vilken del av samhället Forsberg syftar på – kan verkligen läroplaners utformning sägas vara representativ för befolkningens uppfattningar om skolans samhällsuppdrag, eller är de ett uttryck för enskilda – i bästa fall – förtroendevalda? Som instrument för styrning av utbildning nämns fyra övergripande medel: juridik, ekonomi, ideologi och utvärdering,¹⁰⁸ vilka lite förenklat kan beskrivas som piskan, moroten och predikan.¹⁰⁹ Forsberg menar att revision är en lämpligare metafor, med utvärdering som utfallskontroll.¹¹⁰ Här är det värt att poängtera att juridikbegreppet i denna undersökning definieras som *lagar och föreskrifter*.

Förutom dessa specifika fenomen så påverkas undervisningen i svensk skola även av andra aspekter. Tid är den mest uppenbara begränsande faktorn, vilken till viss del speglas i läroplanen – vilket ämnesområde premieras över andra rent tidsmässigt? Andra faktorer är elevantal samt klassrum och miljö, vilket i vissa fall hänger ihop med den ekonomiska styrningen. Svingby upptäckte att den egna skolans lokal – och materialsituation, vid sidan av eleverna, var den faktor som lärarna uppfattade förhindra skolan att uppnå sina mål.¹¹¹ Svingby konstaterar att lärare, oavsett stadium eller antal år i yrket, tenderar att uppleva regelsystemet som ett hinder i skolans måluppfyllelse.¹¹² Därmed tycker sig Svingby se en diskrepans mellan skolans uttalade mål och de ramar som bestämmer skolans och lärarens agerande,¹¹³ och nämner i sammanhanget klassrumsstorlek. I förbifarten reflekterar Svingby även över att lärare i den relaterade undersökningen uppfattar föräldrar till elever som ett eventuellt hinder i undervisningen, i och med att elevernas hemmiljö¹¹⁴ onekligen kan stå i relation till elevresultat, även om förhållandet inte är hugget i sten.¹¹⁵ För att koncentrera oss på styrning genom politiska medel, vilket i högre grad relaterar till läroplansutveckling, är det dock relevant att fokusera på dess allra tydligaste uttryck i form av officiella politiska verktyg.

¹⁰⁷ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 617

¹⁰⁸ *Ibid*, s 618

¹⁰⁹ *Ibid*, s 624

¹¹⁰ *Ibid*

¹¹¹ Svingby (1978) *Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola*, s 113

¹¹² *Ibid*, s 111

¹¹³ *Ibid*

¹¹⁴ *Ibid*

¹¹⁵ <http://skolvarlden.se/artiklar/foraldrars-delaktighet-paverkar-skolbetyg>

4.1. Lagar och föreskrifter

Basen för alla former av styrinstrument är juridiken, vilken reglerar utbildningssektorn genom författningar.¹¹⁶ Regeringen kan genom läroplaner och lagstiftning styra innehåll och form i önskvärd riktning.¹¹⁷ Forsberg nämner en för skolan central juridisk reglering som fastslår det kommunala självstyret,¹¹⁸ vilket innebär att kommunen har rätt att beskatta sina medborgare.¹¹⁹ Skollagen legitimerar läroplanens utformning, vilket ytterligare förstärks genom anvisningar från Skolverket samt kommunala eller lokala skolplaner. Den juridiska kontrollen framgår tydligt i Gy2011 genom att texten hänvisar till skollagen, samt att texten bär juridiska språkdrag, vilket kommer behandlas närmare i analysavsnittet.

4.2. Ideologi

Halldenus hävdar att det inte går att skilja mellan ideologi och politisk filosofi eftersom en ideologi är en uppsättning idéer med anspråk på att vara sammanhängande i ett filosofiskt hållbart värdesystem.¹²⁰ Dessa värdesystem är enligt Halldenus politiska eftersom de baseras på en föreställning om människan och hennes relation till samhället, samt innehåller utgångspunkter för hur samhället bör organiseras utifrån dessa värderingar.¹²¹ Halldenus menar att en ideologis funktion är att legitimera politisk handling.¹²² Begreppet ideologi kan enligt Englund definieras som innefattandet av både idéer och praktik, och bör därför inte avgränsas till enbart åskådningar och attityder.¹²³ Därmed utgår Englund från att ideologier ständigt är närvarande i de sociala processer som hela tiden pågår.¹²⁴ Englund tar avstånd från de dominerande marxistiska ideologitraditionerna då de bland annat innebär normativa föreställningar om socialklassers påstådda sanna intressen.¹²⁵ Istället resonerar Englund att

¹¹⁶ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s, s 618

¹¹⁷ Ibid

¹¹⁸ Ibid

¹¹⁹ Ibid, s 619

¹²⁰ Halldenus (2011) *Liberalism*, s 10

¹²¹ Ibid

¹²² Ibid

¹²³ Englund (2005) *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*, s 144

¹²⁴ Ibid

¹²⁵ Ibid

ideologi kan ses som en enhet av materialiserade processer och idéer relaterade till totaliserande världsuppfattningar, vilket påverkar människors tänkande och handlande.¹²⁶ Vidare beskriver Englund en grov indelning av begreppet i *politiska ideologier, dominerande ideologier* och *hegemonisk ideologi*.¹²⁷ De politiska ideologierna är i större eller mindre omsträckning manifesterade idésystem som uppbyggs av olika sociala krafter och de dominerande ideologierna är vad staten förmedlar genom vad Englund kallar ideologiska apparater.¹²⁸ Genom förskjutningar i styrkeförhållningar mellan olika sociala krafter förändras dessa, varpå den dominerande ideologin är en ständigt framtvungad konsensusideologi ofta sprungen ur kompromisser,¹²⁹ en definition som lika väl hade kunnat beskriva diskursbegreppet. Den hegemoniska ideologin har uppnått hegemonisk ställning när dess metaforer anses normaliserade och uppfattas som självklara.¹³⁰ Ur en sådan uppdelning är det lätt att se att läroplaner kan ha drag från samtliga ovan typexempel. Dominerande partiers skolpolitik sätter agendan genom politiska ideologier, och kommer att dominera den framtvungade konsensusideologin, ur vilken den politiska styrningen påverkar läroplanerna. Om läroplanen i stor del reproduceras under en längre tid normaliseras dess syfte, och det ideologiska styrmedlet kommer att uppfattas som normativt och självklart. På så vis struktureras diskurser i samhällets utbildningssektor, vilka används för att legitimera politisk handling som berör detta område.

Exempel på ideologisk styrning genom läroplaner återfinns genom hela den moderna skolans historia. Forsberg nämner dock 1990-talets krav på kommunala skolplaner, lokala arbetsplaner, kvalitetsredovisningar och avrapporteringar som själva förutsättningen för en starkare ideologisk styrning över skolan.¹³¹ Den ideologiska styrningen reglerar inte verksamheten med bindande föreskrifter, utan genom information.¹³² Ideologisk styrning innefattar skolans innehåll, mål och syfte och är avhängig statens och berörda myndigheters förmåga att genom kommunikation och påverkan styra skolan.¹³³ Den ideologiska styrningen har enligt Forsberg varit mer eller mindre formell, konkret, direkt och av skiftande

¹²⁶ Englund (2005) *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*, s 144

¹²⁷ *Ibid*, s 146

¹²⁸ *Ibid*

¹²⁹ *Ibid*

¹³⁰ *Ibid*

¹³¹ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 620

¹³² *Ibid*, s 619

¹³³ *Ibid*, s 620

omfattning.¹³⁴ Forsberg belyser även att påverkansprocesser sker på en rad arenor och nivåer; politiker i samspel med förvaltningen, skolans egna aktörer, konsulter, marknaden och relaterad forskning.¹³⁵ Politiska partier formulerar skolpolitiska program och regeringen utvecklar handlingsprogram för skolan, vilka speglar den politiska ambitionen samt synen på skolans roll i samhället.¹³⁶ Vid sidan om regeringens och de enskilda partiernas utbildningspolitik utges statliga offentliga utredningar och departementsskrifter från kommittéer bestående av parlamentariker och/eller experter.¹³⁷ Utöver dessa aktörer behandlas skolans innehåll av Skolverket som offentliggör allmänna råd samt utgör en plattform för vad Forsberg kallar skolutvecklingsaktiviteter.¹³⁸ En intressant aspekt är att Forsberg understryker att även skolforskare är delaktiga i den ideologiska styrningen av skolan genom att ingå i särskilda forskargrupper med ansvar för utvecklingen av exempelvis de nationella proven, vilka kan sägas syfta till utvärdering av skolans innehåll.¹³⁹ Lite tillspetsat skulle man kunna säga att en del forskning därmed premieras av regeringen om den bidrar till att förbättra den ideologiska styrningen av skolan. Med andra ord används forskning till att stärka den egna övertygelsen om skolans roll i samhället, vilket väcker frågor kring det vetenskapliga kravet på objektivitet.

4.3. Ekonomi

Fördelning och omfördelning av resurser är ett politiskt styrmedel som påverkar skolans verksamhet.¹⁴⁰ En länk till dagens kommunala beskattningsrätt återfinns i införandet av folkskolan 1842, då kommunerna fick rätt att ta ut avgifter från föräldrarna till de elever som gick i skolan.¹⁴¹ Forsberg menar att ekonomin har använts som ett sätt att understödja både den juridiska och den ideologiska styrningen av skolan, alltgenom skolans historia.¹⁴² Forsberg menar att grundskolans etablering innebar att frågor om enhetlighet och likvärdighet

¹³⁴ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, 620

¹³⁵ *Ibid*, s 621

¹³⁶ *Ibid*, s 619

¹³⁷ *Ibid*

¹³⁸ *Ibid*

¹³⁹ *Ibid*, s 620

¹⁴⁰ *Ibid*, s 621

¹⁴¹ *Ibid*

¹⁴² *Ibid*

kom att dominera debatten om skolan,¹⁴³ och att skolan som avgiftsfri och skattefinansierad sågs som önskvärt.¹⁴⁴ Återigen svävar Forsberg över målet utan att närmare precisera aktörerna – var det ur medborgarnas eller politikernas eller kungahusets eller kyrkans perspektiv önskvärt med dessa principer? Hur som helst motiverades ett statligt finansiellt ansvar för skolan för att möta en garant för en nationellt likvärdig utbildningsstandard.¹⁴⁵ Därmed är själva fundamentet för den ekonomiska styrningen statens, kommunens och skolans budget.¹⁴⁶

Den ekonomiska styrningen fungerar genom statliga anslag till kommunerna samt kommunernas egen beskattningsrätt.¹⁴⁷ Lagstiftning bidrar till den ekonomiska styrningen, exempelvis genom finansieringsprincipen vilken innebär att staten ska kompensera för kostnaderna för nya uppgifter som åläggs kommunerna, samt lagen om kommunalekonomisk utjämning, vilken innebär att rika kommuner ska bidra till fattiga kommuner för att kompensera skillnader i bland annat skatteunderlag.¹⁴⁸ I vidare perspektiv kan också nämnas att Skolinspektionen sedan 2010 har möjlighet att både dra in ekonomiskt stöd samt vitesbelägga både offentliga och enskilda huvudmän som inte anses sköta sina uppdrag,¹⁴⁹ det vill säga inte styrt i önskad riktning. I slutändan innebär alltså ekonomin resurser för att förverkliga läroplanen, vilket mer eller mindre efterlevs på kommunal nivå. En intressant aspekt är att medvetna politiska satsningar på skolan tillhör ett av inrikespolitikens mest centrala områden, varpå utlovade resursökningar även kan tänkas användas som ett sätt att fiska väljare. Därför är det ekonomiska styrmedlet intressant att granska närmare, på grund av att det påverkar mer än enbart läroplanen och i slutändan undervisningen. Ett uppenbart exempel är hur skolor använder dessa resurser, samt hur utbildningspolitiker estimerar skolornas behov. En friskola, som är ett företag, kan tänkas hyra lokaler till marknadspris i relation till förväntat elevantal. Men kommunala skolor, som inte är företag, kan även de i många fall hyra kommunala lokaler. Med andra ord äts mycket av de pengar som markerats som *satsningar på skolan* upp av lokalhyran, vilket innebär att dessa resurser betalas tillbaka till kommunen, och i slutändan, staten.

¹⁴³ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, 621

¹⁴⁴ Ibid

¹⁴⁵ Ibid

¹⁴⁶ Ibid

¹⁴⁷ Ibid

¹⁴⁸ Ibid, s 621

¹⁴⁹ Ibid, s 622

4.4. Utvärdering

Ett styrinstrument som enligt Forsberg blivit allt vanligare är utvärdering av skolans verksamhet, vilket motiveras med nödvändigheten att kontrollera resultatet av skolans innehåll, det vill säga undervisning.¹⁵⁰ Utvärdering knyter därmed an till den ideologiska styrningen i och med att den målar upp riktlinjerna att sträva mot. Forsberg menar att det i större omsträckning än tidigare fokuseras på resultat och det så kallade rätta utfallet, snarare än fokus på processer och förutsättningar.¹⁵¹ Betyg, nationella prov, nationella utvärderingar och internationella jämförande test kallar Forsberg för etablerade tekniker för kontroll.¹⁵² Tillsammans med kvalitetsgranskning, kvalitetsredovisningar på skol – och kommunnivå och individuella utvecklingsplaner för elever används resultaten i jämförelser mellan skolor, kommuner och nationer, vilket genom stort medialt genomslag används till marknadsföring och som underlägg till reformer.¹⁵³

5. Decentralisering som följd av diskursernas kamp

Idén om den centralstyrda skolan ansågs fram till 1920-talet enligt Morawski som en förutsättning för konstruktionen av nationen, men kom runt 1930-talet att förskjutas mot den framväxande välfärdsstatens garantier för en rättvis styrning av resurser.¹⁵⁴ I sammanhanget är det därför uppenbart att den svenska skolans kommunalisering har haft en effekt som i grund och botten innebär en anpassning till en form av politisk styrning. Om ovan resonemang följs innebär kommunaliseringen en integrerad kompott av juridisk, ekonomisk och ideologisk styrning. Lundgren skriver att grundskolan som den kom att formas 1962 ursprungligen var tänkt att styras lokalt, det vill säga på kommunnivå.¹⁵⁵ Enligt Lundgren ansågs en starkare statlig styrning nödvändig för att överblicka det kraftigt expanderade

¹⁵⁰ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 623

¹⁵¹ Ibid

¹⁵² Ibid

¹⁵³ Ibid, 623

¹⁵⁴ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 168

¹⁵⁵ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 625

systemet, och som en garanti för likvärdighet genom enhetlighet.¹⁵⁶ Lundgren skriver att juridiska, ekonomiska och ideologiska styrinstrument användes för att detaljreglera verksamheten på central respektive lokal nivå.¹⁵⁷ Det var den processfokuserade verksamheten som i samband med försöksverksamheter, statliga utredningar, sektorsforskning och utvärderingar bidrog till ett sammanhållet utbildningssystem.¹⁵⁸ Spåren till skolans kommunalisering går att uttyda i 1970-talets debatter om den allt större och resurskrävande offentliga sektorn, där den enhetliga och standardlösningorienterade verksamheten sågs som ett hinder för utveckling i ett föränderligt samhälle.¹⁵⁹ Socialdemokratins långvariga regeringsinnehav bröts och med en större politisk diversifiering ändrades villkoren för styrningen av den offentliga sektorn – något som Lundgren även relaterar till det ökade beroendet av det internationella samfundet, den globala ekonomin och ny teknologi.¹⁶⁰ Fortsatta reformer kunde inte längre möjliggöras genom skattehöjningar, utan måste finansieras genom ekonomisk tillväxt – varpå frågan om skolans decentralisering lyftes som ett sätt att möta kravet på högre produktivitet, svaret på ekonomisk expansion.¹⁶¹ Den kommande decentraliseringen av skolan motiverades av en övertygelse om att följderna skulle bli utvidgad professionalism, högre effektivitet och ökad demokrati.¹⁶² Två tongivande statliga utredningar anses av Lundgren vara de första konkreta stegen i denna riktning: *Utredningen om skolan, staten och kommunerna* och *Utredningen om skolans inre arbete* (SIA).¹⁶³ Lgr80 innehöll enligt Lundgren incitament till decentralisering, men ansågs av en statlig expertutredning inte ha påverkat skolan i önskad omfattning.¹⁶⁴ Det skulle dröja till 1990-talet innan kommunaliseringen var ett faktum.¹⁶⁵ Viktigt är att understryka att det idag inte alltid är staten som är huvudman för alla skolformer. Landsting kan vara huvudman för exempelvis gymnasieskolan och enskilda får efter godkänd ansökan vara huvudmän för en rad skolformer.¹⁶⁶ I och med decentraliseringen¹⁶⁷ tillkom styrinstrument på kommunalnivå: kommunal skolplan tillsammans med lokala arbetsplaner kopplades ihop med kommunal

¹⁵⁶ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, 625

¹⁵⁷ Ibid

¹⁵⁸ Ibid, s 626

¹⁵⁹ Ibid

¹⁶⁰ Ibid, s 627

¹⁶¹ Ibid

¹⁶² Ibid

¹⁶³ Ibid

¹⁶⁴ Ibid

¹⁶⁵ Ibid

¹⁶⁶ Ibid, s 643-644

¹⁶⁷ Ibid, s 643

budget och lokala kvalitetsredovisningar – en kedja mellan innehåll, resultat och resurser.¹⁶⁸ Möjligen kan skolsystemet som det kom att formas därmed ses som resultatfokuserat till skillnad mot det tidigare processfokus som karakteriserat 60-talet. Läroplanerna som formades på 90-talet innehöll även en åtskillnad av *mål att sträva mot* och *mål att uppnå*.¹⁶⁹ Dessa kunskaper, och vad dessa skulle bestå av beskrevs inte i läroplanerna i termer av stoff, utan som ämnesspecifika kvaliteter som eleverna skulle sträva att utveckla.¹⁷⁰ Lundgren beskriver övergången till det nya betygssystemet som en övergång från ett relativt system till ett absolut och kriteriebestämt system,¹⁷¹ även om båda är ett uttryck för samma politiska styrinstrument i form av utvärdering. Kommunaliseringen ökade enligt Lundgren behovet av utvärdering i och med möjligheten till kommunal variation, för att utkräva ansvar och säkerställa en likvärdig undervisning.¹⁷² Över den kommunaliserade verksamheten betonas ideologiska och utvärderande styrinstrument, för att säkerhetsställa ”rätt” resultat.¹⁷³ Samtidigt är det intressant att decentralisering anses ha sina rötter i idén om styrning som deltagande, och involverandet av lokala aktörer.¹⁷⁴ Demokratiska principer som självstyre ska alltså understödjas genom en på förhand – och centralt – bestämd riktning, syfte och mål, samt en rad styrinstrument som mer eller mindre effektivt kontrollerar resultat.

Frågan är om skolan därmed blivit mer demokratisk, eller om kommunerna, i sammanhanget, snarare ska ses som statens trogna vakthundar. Lundgren konstaterar att den decentralisering som kommunaliseringen innebar i själva verket resulterade i en starkare statlig styrning av skolan, främst genom användandet av nationella prov och tidigare betygssättning, vilket ökar möjligheten att styra genom utvärdering.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 629

¹⁶⁹ Ibid

¹⁷⁰ Ibid

¹⁷¹ Ibid

¹⁷² Ibid, s 629

¹⁷³ Ibid

¹⁷⁴ Ibid

¹⁷⁵ Ibid, s 692

6. Kritisk diskursanalys av läroplanen Gy2011

Phillips beskriver Faircloughs tredimensionella modell (FIGUR1) för kritisk diskursanalys som en ram vilken användas vid empirisk forskning om kommunikation och samhälle.¹⁷⁶ Ett idealtypiskt användande av modellen är enligt Phillips inte möjligt i alla former av undersökningar, men understryker att den kritiska diskursanalysen ändå bör sträva efter en åtskillnad mellan de olika stegen och ordningsföljden.¹⁷⁷ Dels skall textens, i det här fallet Gy2011:s, egenskaper belysas, dels behöver den diskursiva praktiken eller de produktions – och konsumtionsprocesser som är förbundna med texten redogöras, och slutligen sammanfogas dessa i en bredare social praktik eller kontext.¹⁷⁸ Fokus för den här undersökningen är de politiska diskurser inom Gy2011:s kulturkontext som utgör den omslutande sfären av Faircloughs modell, och de politiska diskursernas olika drag ämnas därför redogöras.

Phillips illustrerar Faircloughs modell med texten i centrum, omringat av den diskursiva praktiken, som i sin tur är omringad av den sociala praktiken.¹⁷⁹ Textanalysen behandlar därför de formella drag i texten som konstruerar diskurser och genrer lingvistiskt.¹⁸⁰ I den diskursiva praktiken koncentreras objektets intertextualitet så väl som förhållandet mellan sändare och mottagare tillsammans med eventuell tolkningsproblematik.¹⁸¹ Den sociala praktiken innebär således att sätta texten i ett samhälleligt och om möjligt historiskt perspektiv, vilket knyter an till tvärvetenskapliga grenar inom sociologi och kulturteori.¹⁸² Det centrala målet med den kritiska diskursteorin är enligt Phillips att klargöra förbindelserna mellan språkbruk och social praktik.¹⁸³

¹⁷⁶ Phillips (2012) *Diskursanalys som teori och metod*, s 74

¹⁷⁷ *Ibid*, s 81

¹⁷⁸ *Ibid*

¹⁷⁹ *Ibid*

¹⁸⁰ *Ibid*

¹⁸¹ *Ibid*

¹⁸² *Ibid*

¹⁸³ *Ibid*, s 76

Intertextualiteten möjliggör därmed en hänvisning till historiens inverkan på en text genom att uppmärksamma hur olika diskurser¹⁸⁴ har bidragit till utveckling och förändring.¹⁸⁵ Eftersom fokus ligger vid den yttre sfären av modellen kommer analysen avsluta med den sociala praktiken då redogörelsen av denna av naturliga skäl blir mer omfattande, samt kortfattat behandla den diskursiva praktikens relation med den textuella strukturen. Analysen av Gy2011 inleder därför med att belysa den textuella, den ideationella samt interpersonella strukturen, vilket förenklat innebär att belysa lingvistiska egenskaper, vad den innehåller och mellan vilka aktörer texten samspelar. Därefter går analysen på djupet med den sociala praktiken, eller kulturkontexten, vilket leder in på de politiska diskurserna *liberalisering* och *eupeisering* av bland annat socialpolitiken. Därefter återkopplas den sociala sfären av Gy2011 ur ett historiskt övergripande perspektiv, för att sedan sammanfattas. Resultatet är en kritisk diskursteoretisk analys av Gy2011, med tyngdpunkten på dess sociala praktik.

6.1. Formen – den textuella strukturen

När det gäller Gy2011 och dess lexikala nivå – val av ord, och hur de ingår i fraser, satser och meningar i syntaxen, och hur de sammanfogas i lexikogrammatiken – uppvisar textens inledande avsnitt tendenser av överlexikalisering – ett område som beskrivs med påfallande stort ordförråd. En mängd upprädningsord av värdebeladda beskrivningar definierar undervisningens – och därmed skolans – syfte: *okränkbarhet, frihet, integritet, jämställdhet, solidaritet, rättskänsla, generositet, tolerans, ansvarstagande, icke-konfessionell*.¹⁸⁶ Alla egenskaper som eleven skall uppnå. Informationstätheten är alltså relativt hög, med specifika språkdrag. Gy2011 uppvisar en tematisk textbindning med avgränsade avsnitt samt indelade rubriker och underrubriker. Texten kan därför sägas vara additivt strukturerad i temadisposition – olika aspekter av samma övergripande tema bestämmer textens rörelse framåt, och får en uppräknande karaktär.¹⁸⁷ Rent uppenbart innebär detta att Gy2011 innehåller avsnitt som behandlar exempelvis gymnasiegemensamma ämnen separat. Det kan även vara befogat att nämna textens drag av emfatisk disposition, där korta och koncisa stycken följer underrubriker. Exempelvis avsnitten om examensmål för alla nationella

¹⁸⁴ Phillips (2012) *Diskursanalys som teori och metod*, s 84

¹⁸⁵ *Ibid*, s 78

¹⁸⁶ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 5

¹⁸⁷ Hellspong, Ledin (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*, s 99

program indelas i underrubrikerna *examensmål*, *inriktningar* och *mål för gymnasiearbetet* där de nationella programmens karaktär och syfte slås fast inledningsvis.¹⁸⁸ Läroplanens disposition utgör ett mönster i form av en funktionell plan för texten, vilket är att tydliggöra innehåll. Om den textuella analysen relateras till den sociala kontexten framstår den sakliga kategoriseringen av ämnen som auktoritärt klargörande och befallande.

6.2. Innehållet – den ideationella strukturen

Textens innehållsmönster, eller dess *ideationella struktur* behandlar betydelser.¹⁸⁹ Innehållets uppsättningar av betydelser kan vara slumrande, och konkretiseras först under lämpliga omständigheter,¹⁹⁰ vilket betyder att delar av texten blir aktuella och intressanta för vissa mottagare i vissa situationer. Tematiskt indelas stycken som nämnts ovan i en kategoriserande rubricering, vilken är makrotematiskt explicit¹⁹¹ i den mån att de inte är underförstådda. Gy2011:s präglas av en stor mängd propositioner – påståenden. Texten förkunnar bland mycket annat att *kunskap är inget entydigt begrepp*,¹⁹² och förklarar sedan myndigt vad kunskap egentligen är. Exempelen är oräkneliga. Propositionerna uppvisar en starkt faktisk modalitet,¹⁹³ det vill säga påståenden med en nästan förkunnande säkerhet.

Enligt skollagen ska utbildningen utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.¹⁹⁴

Här tydliggörs det politiska styrmedlet *juridik*, då lagstiftning legitimerar läroplanens påbud. Det som skrivs på mottagarens näsa är att utbildningen skall utformas på ett visst sätt. Men

¹⁸⁸ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 17

¹⁸⁹ Hellspong, Ledin (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*, s 115

¹⁹⁰ Ibid

¹⁹¹ Ibid, s 121

¹⁹² Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 8

¹⁹³ Hellspong, Ledin (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*, s 133

¹⁹⁴ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 11

vad är det som sägs egentligen? Att utbildningen ska utformas *i överensstämmelse* med demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter, innebär det att utbildningen ska syfta till att öka elevernas medvetenhet kring dessa värderingar, eller att undervisningen, oavsett närmare definition av ämnesområde, ska utgå från dessa perspektiv? Det är inte alldeles tydligt. Även om nästföljande stycke tycks syfta till att klargöra ovan proposition saknas konkreta exempel:

Skolan ska aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling.¹⁹⁵

Här används ordet *omfatta*, där det i sammanhanget kanske snarare borde stå *omfamna*. Frågan är om det ens är möjligt att definiera *gemensamma värderingar* i något som helst samhälle, allra minst den öppna och pluralistiska demokratin. Vidare är det oklart om Skolverket verkligen menar att *solidaritet mellan människor* är en mänsklig rättighet, eller om det bara är en klumpig formulering. Denna ideationellt högtflygande och värdeladdade uppfrågning skulle kunna hävdas stå i kontrast med skolans övriga utformning. Eleverna ska lära sig om individens frihet, genom att själva stöpas i ett någorlunda enhetligt system med relativt få möjligheter att individanpassa sin egen utbildning. Eleverna ska lära sig om allas lika värde, genom att rangordnas utifrån prestation. Eleverna ska lära sig om demokratiska rättigheter, genom att acceptera att deras eget inflytande över skolverksamheten är nästintill obefintligt.

Än mer anmärkningsvärt är att ovan stycke leder in i vad som rubriceras; *Mål – Skolans mål är att varje elev*, följt av sex detaljerade punkter.¹⁹⁶ Här listas bland annat att skolans mål är att varje elev *medverkar till att hjälpa människor*,¹⁹⁷ *visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv*,¹⁹⁸ och *kan leva sig in i och förstå andra människors situation*.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 11

¹⁹⁶ Ibid,

¹⁹⁷ Ibid

¹⁹⁸ Ibid

¹⁹⁹ Ibid

Om detta verkligen är skolans mål; varför betygsätts inte dessa kvalitéer hos eleverna? Hur uppnås egentligen *solidaritet mellan människor*, samt allt ovan, genom det som ingår i ämnesplanerna? I vilket ämnesblock inom exempelvis matematikämnet uppnås målet att varje elev ska visa respekt för miljön? Finns det någonting i svenskämnet som uppmanar eleverna att uppnå målet att hela klassen ska *hjälpa människor*? Det är inget djärvt påstående att dessa mål inte alls speglas i kursplanerna, vilket illustrerar att det skaver mellan textens påfallande starka modalitet; den tvärsäkra och myndigt befällande tonen, och de vagt definierade målen som lämnas öppna för tolkning. Dessa avsnitt av texten utgör således ett tydligt pekande med hela handen, rätt in i dimman.

6.3. Relationen – den interpersonella strukturen

Gy2011 präglas av karakteristiskt förklarande och upplysande språkhandlingar. Frånvaron av frågor eller interjektioner i kombination med en hög grad av modalitet ger en auktoritär effekt. Språkhandlingarna är därför direkta snarare än indirekta. Metatextuella språkhandlingar som klargör textens organisation är ej påfallande men förekommer exempelvis i ingressen till avsnittet om övergripande mål och riktlinjer:

I de övergripande målen anges de kunskaper samt de normer och värden som alla elever bör ha utvecklat när de lämnar utbildningen. Målen anger inriktningen på utbildningen.²⁰⁰

Gy2011 präglas av en avsaknad av argument för sina propositioner, men hänvisar initialt till skollagen.²⁰¹ Sambandet mellan visshetsgraden och den asymmetriska relationen mellan sändare och mottagare är tydligt. Den interpersonella strukturen skulle därmed kunna sammanfattas som en distanserad dimension, vilket ändå ger upphov av funktionella stildrag eftersom den effektivt förmedlar vad som gäller. Det är med andra ord ingen tvekan om vem

²⁰⁰ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 9

²⁰¹ *Ibid*, s 5

som sätter agendan, och vem som förväntas lyda. Under rubriken *Riktlinjer* hittas underrubriken *Läraren ska*, följt av en lista av tio punkter.²⁰² Exempelvis:

[...] se till att undervisningen till innehåll och uppläggning präglas av ett jämställdhetsperspektiv.²⁰³

Här vänder sig textens budskap direkt till den primära mottagaren, undervisaren. Liknande stycken återfinns i fler delar av läroplanen.²⁰⁴ Detta understryker sändare-mottagarrollen mellan Skolverket och lärarkåren, men det finns ett stycke där texten även vänder sig till *Alla som arbetar i skolan*.²⁰⁵ Här inkluderas alltså fler än medlemmarna i lärarkåren, vilket är intressant då det främst kan tänkas vara just lärarkåren tillsammans med skolledare som förväntas förhålla sig till texten. Gy2011 fastslår att *alla som arbetar i skolan ska uppmärksamma och stödja elever som är i behov av särskilt stöd*,²⁰⁶ ett faktum som någon kanske borde informera personalen i matsalen om.

6.4. Kontexten – den sociala praktiken

Läroplanen Gy2011 är, om 80-talets revideringar och tillägg inte räknas, den tredje svenska läroplanen för den moderna gymnasieskolan. Därmed är det naturligt att läroplanen uppvisar en relativt hög grad av intertextualitet, eftersom texten bidrar till att reproducera en etablerad genre. Uppdelningen mellan ett inledande avsnitt om utbildningens – och därmed skolans – samhällseliga syfte följt av mål och kursers respektive innehåll följer en tradition av läroplanskonstruktion som har varierat över tid. Redan den första läroplanen för den moderna gymnasieskolan Lgy70 följer en liknande struktur, med ett inledande avsnitt om vad undervisningen syftar till på ett övergripande samhällsplan.²⁰⁷

²⁰² Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 10

²⁰³ Ibid

²⁰⁴ Ibid, s 12, 13, 15

²⁰⁵ Ibid, s 10

²⁰⁶ Ibid

²⁰⁷ Skolöverstyrelsen (1983) *Lgy70, Läroplan för gymnasieskolan – Allmän del* (Tredje upplagan), s 6

Gy2011 återskapar en läroplan i en ny uppdaga, och knyter därför an till tidigare versioner ur samma genre, vilket kallas *vertikal intertextualitet*.²⁰⁸ Möjligtvis har Gy2011 även drag av *horisontell intertextualitet*, vilket innebär en förbindelse med texter från andra genrer och verksamheter,²⁰⁹ främst kanske juridiska dokument, lagstiftning och officiella protokoll, eftersom tonen är distanserat påbudande.

Som problematiseringen av läroplansbegreppet har visat innebär fenomenet ett statligt riktat styrmedel som syftar till att kontrollera verksamhetens utfall, vilket sker fortlöpande genom att texterna ges en juridiskt bindande effekt, samt utvärderas. De ekonomiska och ideologiska instrumenten bidrar till ytterligare kontroll, vilket också påverkar läroplanens innehåll genom att tidsfördelningen mellan kursplanerna skiljer sig åt, samt fördelning mellan ämnesblocken. Gy2011 är därför ur ett situationskontextuellt perspektiv ett verktyg som relaterar till det samhällseliga syftet med gymnasieskolan i Sverige från och med implementeringen år 2011, vilket kommer problematiseras i följande avsnitt.

Inom diskursteoretiska angreppssätt är det viktigt att redogöra textens räckvidd, med andra ord definiera textens deltagare och mottagare.²¹⁰ Sändarrollen upptas av den politiska sfären – regeringen – genom Skolverket.²¹¹ Mottagare är alla andra. Den direkta målgruppen kan sägas vara lärare, skolledare och rektorer, men även kommunpolitiker med ansvar för skolpolitiska områden. Indirekt påverkas alla elever som studerar eller ska påbörja studier vid gymnasiet, då texten slår fast vad de kan förvänta sig av undervisningen, vilket även deras föräldrar tar del av. Sändaren av Gy2011 kan hävdas framstå som relativt anonym. Visst, det står Skolverket på framsidan, men ingenstans framgår regeringens ansvar för varken innehåll eller form. Ingenstans framgår vem som vid läroplanens utformning innehade rollen som utbildningsminister eller motsvarande. Därmed är det – utifrån Gy2011 – höljt i dunkel hur många personer som är involverade i processen att formulera och definiera läroplanens innehåll. Om denna tvetydighet är avsiktlig eller oavsiktlig framgår uppenbarligen inte utifrån dokumentet. Skillnaden i graden av maktposition är tydlig, där sändare och mottagare har

²⁰⁸ Hellspong, Ledin (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*, s 56

²⁰⁹ Ibid, s 57

²¹⁰ Hellspong, Ledin (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*, s 52

²¹¹ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011* (Framsida)

klart skilda rättigheter och skyldigheter gentemot varandra; en asymmetrisk relation. Mottagaren saknar inflytande över dokumentets påbud, men anmodas verkställa dem ändå. Dock är det rimligt att anta att en diskrepans mellan påbud och implementering inom undervisningen trots detta kan förekomma. Detta relaterar i sin tur till läroplanens kulturkontext – textens vidare förutsättningar i samhället.²¹² Texten måste påstås vara förankrad inom gymnasielärarkåren, som inte har något annat val, men huruvida denna samhällsgrupp fullt ut accepterar dess relevans går inte att fastslå genom en analys av texten. När det gäller kulturkontexten är det framförallt två politiska diskurser som är tydliga i anslutning till tidsperioden 1994 till 2011, även om ett flertal ständigt kan sägas sammanstråla och variera i styrka över tid. Dessa politiska diskurser kan hävdas utgöra bakgrunden till läroplanen Gy2011 i form av periodens mest påfallande kulturkontexter.

Urvalet av politiska diskurser bestäms på premisserna att de representerar inrikes – och utrikespolitiska strömningar i Sverige i anslutning till årtalen 1994 till och med 2011, att de enligt diskursteoretiskt perspektiv går att definiera som diskurser och att de har haft en stor påverkan på samhällsutvecklingen. De politiska diskurserna som faller inom urvalet är *liberalisering* och *eupeisering genom internationalisering*. Dessa båda politiska diskurser har också valts ut därför att följderna på samhällsutvecklingen kan hävdas vara påfallande, och i överskådlig framtid lär fortsätta vara det. Ytterligare en intressant aspekt av dessa politiska diskurser är att de är relaterade till varandra, eftersom liberaliseringen är starkt kopplad till den internationella arenan. Andra politiska diskurser som också skulle kunna hävdas falla inom urvalet är *digitalisering* samt *miljöpolitiska* respektive *socialkonservativa inrikespolitiska tendenser*, men har valts bort ur det analytiska avsnittet, främst beroende på att de representerar ett senare pågående flöde som i kontexten är svåra att avgöra vad gäller genomslag i Gy2011, då dess upptakt har varit mest påfallande *efter* implementeringen av Gy2011. Dessa diskurser går med andra ord att med säkerhet fastställa först vid en kritisk diskursanalytisk undersökning av en framtida efterföljare till Gy2011.

²¹² Hellspong, Ledin (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*, s 64

6.4.1. Liberalisering – striden mellan marknad och välfärd?

Lundgren skriver att skolan i vår samtid präglas av kraftiga förändringar till följd av sociala krafter och samhällsdebatt.²¹³ Englund menar att det främst var just liberalismens anhängare som tidigt engagerade sig i utbildningsfrågor med syftet att lösa olika typer av samhällsproblem.²¹⁴ Ur ett historiskt perspektiv anses liberalismen som bärare av upplysningsfilosofins arv, med bas inom den progressiva medelklassen.²¹⁵ Liberalismen bygger enligt Hicks på tilltron på individens förmåga att styra sin egen tillvaro,²¹⁶ och politisk makt tilldelas medborgare i den omsträckning de anses kapabla att hantera den.²¹⁷ Hicks avgränsar tidigt europeiskt 1900-tal som en kamp för ställningen som hegemonisk ideologi mellan främst nationalsocialister, marxistiska socialister och liberaler.²¹⁸ Efter andra världskriget och nationalsocialismens nedgång spreds kommunismen genom sovjetisk ockupation av stora delar av Europa,²¹⁹ och det kalla kriget skulle kunna definieras som en diskursernas kamp mellan västvärldens – relativt – fria marknader å ena sidan, och Sovjetunionens planekonomi. I ljuset av Sovjetunionens närhet till Sverige, samt de otaliga krigen under historiens gång mellan det imperialistiska Ryssland och Sverige, är de liberala strömningar under efterkrigstiden inte svåra att förstå. Lundgren skriver att de liberala ländernas framgångar ökade behovet av investering i utbildning för att möta behoven av arbetskraftens kompetenser,²²⁰ varpå utbildning kom att starkt förknippas med en anpassning till arbetsmarknaden.²²¹ Lundgren menar att medvetenheten om utbildningens lönsamhet innebar att den kom att ses som ett internationellt konkurrensmedel,²²² en inställning som tilltog i styrka i samband med det kalla kriget mellan främst USA och Sovjetunionen.²²³ Morawski nämner den av Habermas definierade liberalistiska grundsynen på människans ställning i samhället som en fråga om subjektiva rättigheter gentemot stat och

²¹³ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 692

²¹⁴ Englund (2005) *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*, s 180

²¹⁵ Ibid

²¹⁶ Hicks (2014) *Postmodernismens förklaring – Skepticism från Rousseau till Foucault*, s 37

²¹⁷ Ibid

²¹⁸ Ibid, s 154

²¹⁹ Ibid, s 155

²²⁰ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 93

²²¹ Ibid

²²² Ibid

²²³ Ibid

medmänniskor,²²⁴ där fokus på individuella fri – och rättigheter bidrar till upphovet av en konkurrensdemokrati.²²⁵

Sanningen är att en definition av liberalismen kan vara en utmaning, vilket Halldenius exemplifierar i sin redogörelse över vad som skiljer främst socialliberaler och nyliberaler. Detta beror enligt Halldenius främst på att ideologier inte är statiska företeelser, utan något som förändras och utvecklas över tid.²²⁶ Detta är enligt Halldenius oundvikligt, eftersom ideologins funktion är att legitimera politisk handling – och vad som uppfattas behöva legitimering varierar i sin tur med den politiska verkligheten.²²⁷ Som ett exempel på denna förändring nämner Halldenius att den engelske 1600-talstänkaren John Locke, som beskrivs som en av liberalismens urfäder, förutom att argumentera för en begränsad statsmakt som kan ställas till svars inför folket såväl som religionsfrihet, även ansåg att ateister var opålitliga medborgare som inte förtjänade samma rättigheter som de andra medborgarna²²⁸ - något som moderna liberaler antagligen skulle ha svårt att acceptera. Även 1800-talsfilosofen John Stuart Mill, som starkt förknippas med liberalismen på grund av hans ställningstagande för tolerans mot oliktankande och för kvinnors och mäns lika rättigheter, propagerade även för sådant som många moderna liberaler troligtvis skulle avfärda som oförenligt med dagens liberalism.²²⁹ Exempelvis menade han att medborgarna måste besitta en viss utbildningsnivå för att kunna anförtros medborgerliga friheter,²³⁰ och att rösträtt snarast var ett ansvar att göra sig förtjänt av, vilket inte tillerkändes fattiga människor som inte ansågs kunna bidra till samhället och därför inte kunde ha några anspråk till politiskt inflytande.²³¹ Detta är enligt Halldenius utmärkta exempel på hur politiska diskurser utvecklas över tid. Ett spår av dessa mest klassiska liberala idéerna existerar ändock i den nutida västvärlden, där allmän rösträtt tillkännages medborgare vid en viss ålder, vilket möjligtvis går att härleda till synen på att en viss utbildningsnivå krävs för att delges politiskt inflytande. Ett annat exempel är att

²²⁴ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 62

²²⁵ *Ibid*, s 63

²²⁶ Halldenius (2011) *Liberalism*, s 14

²²⁷ *Ibid*

²²⁸ *Ibid*, s 15

²²⁹ *Ibid*

²³⁰ *Ibid*

²³¹ *Ibid*, s 16

kriminella medborgare kan förlora sin rösträtt i exempelvis USA, vilket skulle kunna ses som en rest från tanken om rättigheter till de som anses bidra till samhället.²³²

En tydlig utveckling har mynnat ut i olika liberala riktningar, även om deras kärna förblir gemensam. Halldenus menar därför att nyliberalismen inte är en separat ideologi, utan en integrerad del av mångfacetterade liberala perspektivet.²³³ Halldenus definierar den nyliberala diskursen som förespråkandet av en stat med begränsade funktioner, en slags skyddsagentur med tvångsutövningsmonopol.²³⁴ Socialliberalism förespråkar en välfärdsstat med mer omfattande funktioner i form av exempelvis skattefinansierade trygghetssystem.²³⁵ En intressant aspekt som Halldenus belyser är att användandet av etiketten *nyliberal* på en förespråkare av minimalstaten är ironiskt, eftersom denna form av liberalism vilar idémässigt på det klassiska *laissez-fair*-tänkandet som utmärkte framförallt förgrundsgestalten Adam Smith, varpå det i själva verket är socialliberalismen som är den *nya* liberalismen.²³⁶ Oavsett detta så skriver Halldenus att särskilt de som har kommit att klassas som nyliberaler tenderar att vara skeptiska mot statligt inflytande på grund av risken att statens tvångsmonopol leder till ett potentiellt förtryck.²³⁷ En aspekt av tvångsmonopolet är statens förmåga att kontrollera kapital, samt omfördela resurser. Socialliberalismen innehåller en föreställning om hur en rättvis fördelning ser ut, medan nyliberalismen menar att skillnader i tillgångar ska accepteras och respekteras så länge de inte har ackumulerats genom illegitima metoder.²³⁸ Halldenus menar att det är en socialliberal ambition att kompensera för faktorer som bidrar till ojämlika förhållanden i samhället, så som att vissa föds in i familjer med varierande mängd tillgångar.²³⁹ Nyliberalen Robert Nozick ironiserade över denna socialliberala omfördelningsståndpunkt genom att säga att det i så fall skulle betyda att friska kroppsdelar borde omfördelas till dem som inte har några,²⁴⁰ vilket får ses som en hårddragning mellan de båda liberala inriktningarna. Halldenus poängerar att vissa maktrelationer är subtila, som offentliga förväntningar, och ställer sig frågan var gränsen mellan individens viljeyttring och

²³² <http://www.scholarsstrategynetwork.org/content/what-americans-believe-about-voting-rights-criminals>

²³³ Halldenus (2011) *Liberalism*, s 17

²³⁴ *Ibid*

²³⁵ *Ibid*, s 18

²³⁶ *Ibid*

²³⁷ *Ibid*

²³⁸ *Ibid*, s 76

²³⁹ *Ibid*, s 86

²⁴⁰ *Ibid*, s 89

individens anpassning till den offentliga förväntan kan dras.²⁴¹ Denna typ av tvång har enligt Halldenius redan format vår vilja, eftersom uttrycket har normaliserats.²⁴² Läroplanen kan i det liberala perspektivet därför ses som ett uttryck för en obalans mellan maktpositioner, mellan individen och staten. Å andra sidan är det just det liberala perspektivet som legitimerar ett statligt ingripande i utbildningssektorn för att utjämna sociala skillnader.

Liberalismens effekt på samhället och skolan går att spåra i svensk nutidshistoria. Skattetrycket i Sverige under slutet av 1980-talet var påfallande högt,²⁴³ och nyliberalismen skulle därigenom kunna ses som en motreaktion. De kapitalistiska västländernas skolsystem hade i takt med välfärdsstatens utveckling gått mot en nivå av centralstyrighet som blockerade valfriheten,²⁴⁴ vilket bäddade för en reformistisk opinion. De nyliberala marknadsekonomiska idéer som spreds under 1980-talet genom president Ronald Reagan i USA och Margaret Thatcher i Storbritannien gav upphov till privatiseringar och valfrihet på marknadens villkor,²⁴⁵ vilket märktes i svensk skolutveckling genom friskolereformen.²⁴⁶ Tanken var att reformen skulle leda till etablerandet av en marknad som genom konkurrens skulle effektivisera och utveckla skolsystemet.²⁴⁷ Kanske går skolans kommunalisering därmed att ses som en följd av nyliberala strömningar i samhället genom att den motsvarade en åtminstone uttalad intention om maktförskjutning från staten till lokala aktörer, vilket Morawski exemplifierar med att näringslivets kompetenskrav ökade behovet av att reformera ett stelt reglerat skolsystem som inte ansågs generera en effektivitet som motsvarade dess kostnader.²⁴⁸ Den nyliberala retorikens uppsving ledde till ett resultatfokuserat förhållningssätt till läroplanskonstruktion,²⁴⁹ vilket troligtvis förstärktes genom publiceringen av Milton Friedmans *Free to Choose* 1980, i vilken den fria marknadens framgångar kontrasterades mot en skattefinansierad offentlig sektor.²⁵⁰ De nyliberala vindarna inom svensk inrikespolitik under tidigt 1990-tal skulle alltså kunna beskrivas som en fläkt från 1980-talet. Samtidigt är det noterbart att liberaliseringen pågått och accelererat under både

²⁴¹ Halldenius (2011) *Liberalism*, s 149

²⁴² Ibid

²⁴³ <http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Skatter/Skattetryck/Skattetrycket-historiskt/>

²⁴⁴ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 198

²⁴⁵ Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 692

²⁴⁶ Ibid

²⁴⁷ Ibid, s 120

²⁴⁸ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 182

²⁴⁹ Ibid, s 183

²⁵⁰ Ibid, s 197

borgerliga och socialdemokratiska regeringar, vilket under 90-talet yttrade sig i en av världens snabbaste liberaliseringstakter på en rad områden.²⁵¹ Före 1994 avreglerade S-regeringen taximarknaden 1990.²⁵² Den borgerliga regeringen ändrade kommunallagen 1991 till förmån för privata alternativ i äldreomsorgen och förskolan.²⁵³ Friskolereformen samt avreglering av inrikesflyget implementerades 1992 och 1993 avreglerades av samma regering Televerket och brevmonopolet avskaffades. 1995 tillträdde en S-regering som 1996 avreglerade elmarknaden och godstrafiken på järnväg, bestämde att friskolor skulle få samma ersättning som kommunala, och införde pensionsreformen 1999.²⁵⁴ Vid millenniumskiftet såldes Telia och även Postgirot.²⁵⁵ 2003 godkändes adoptioner till samkönade personer, 2005 beviljades assisterad befruktning för lesbiska kvinnor. Den borgerliga regeringen i form av Alliansen tillträdde 2007 och fortsatte i samma liberaliseringsspår genom förenklandet för arbetskraftinvandringen 2008, upplösandet av apoteksmonopolet 2009, med mera.²⁵⁶ Dessa liberaliseringsreformer har så gott som normaliserats av en majoritet av de svenska väljarna liksom de flesta riksdagspartier, vilket därmed utgör ett tydligt samband med läroplanen Gy2011:s kulturkontext. Den nyliberala vågen i upptakten till 1980-talet har enligt Morawski tydligt påverkat skolan och den offentliga utbildningspolitiken, inte minst genom en förskjutning i den offentliga debatten, från bristande elevmotivation till skolans brist på effektivitet.²⁵⁷ Noterbart är att den nyliberala diskursen, med avregleringar på dagordningen, tvingades påbörja en process för att säkerställa en jämlik konkurrenssituation mellan skolor och elever, och därmed i själva verket bidrog till en återreglering av skolsystemet.²⁵⁸ Noterbart är även Socialdemokraternas anpassning till, och införlivande av, det nyliberala tankegodset – med en politik som innebar avregleringar och en minskande offentlig sektor.²⁵⁹ Kanske är liberalismens samband med Gy2011:s kulturkontext även märkbar i läroplanens kungörande att skolan skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och även ge möjligheter till sådana.²⁶⁰

²⁵¹ http://www.svd.se/nyheter/inrikes/reformerna-ar-for-ar_6949575.svd

²⁵² Ibid

²⁵³ Ibid

²⁵⁴ Ibid

²⁵⁵ Ibid

²⁵⁶ Ibid

²⁵⁷ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 199

²⁵⁸ Ibid, s 234

²⁵⁹ Ibid, s 199

²⁶⁰ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 6

6.4.2. Europeisering genom internationalisering

Redan på 1950-talet förskjuts synen på det svenska skolsystemet från decentraliseringens autonoma förutsättningar för demokratiska värden till ett tal om att anpassningsbara och resultatsinriktade individer skulle tillfredsställa de behov som en föränderlig omvärld ställde.²⁶¹ Globalisering eller internationalisering är ett uppenbart inslag även i samtiden, vilket tar sig uttryck i en mängd sfärer och på en rad nivåer. Exempelvis är FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna ett konkret exempel på hur utrikespolitiska processer haft en direkt påverkan på svenska läroplaners form och innehåll. Än mer definierat är den så kallade europeiseringen, vilken accelererade i och med svenskt EU-medlemskap 1995. Följden av EU-medlemskapet var att EU-rätten blev en del av Sveriges nationella rättsordning,²⁶² vilket bland annat innebär att barn till den fria arbetskraften tillåts studera i svenska skolor. Beslut gällande skolfrågor får däremot inte ske på EU-nivå eftersom det inte ingår i EU-fördragen,²⁶³ men om skolpolitiken ses som ett led i socialpolitik relaterat till arbetsmarknadspolitik är europeiseringen ett fenomen som i allra högsta grad kan hävdas ha påverkat Gy2011, och som kan komma att påverka framtida läroplaner, inte minst med tanke på den ökande politiska styrningen genom utvärdering, vilket efterföljande avsnitt kommer att behandla. I ovan exempel är det också tydligt att nationella skolfrågor berörs genom anpassning till unionens lagstiftning inom andra politiska områden. I den politiska diskursen *Europeisering genom internationalisering* ställs den specifika europeiseringen mot den bredare, och historiskt långtgående internationaliseringen. Detta är viktigt eftersom det ger en antydning om hur politiska diskurser har påverkat äldre läroplaner, vilket i sig kan underbygga hypotesen att mer samtida diskurser har påverkat även Gy2011.

Undervisningen i olika ämnen ska ge eleverna kunskaper om den europeiska unionen och dess betydelse för Sverige samt förbereda eleverna för ett samhälle med allt tätare kontakter över nations- och kulturgränser.²⁶⁴

²⁶¹ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 169

²⁶² Lundgren (2014) *Lärande Skola Bildning*, s 650

²⁶³ <http://www.eu-upplysningen.se/Om-EU/Om-EUs-lagar-och-beslutsfattande/EUs-makt-varierar-mellan-olika-politikomraden/>

²⁶⁴ Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, s 7

Noterbart är att det inte enbart är samhällskunskapsämnet som utpekats i Gy2011 som lämplig plattform för EU-undervisning, utan att detta är genomförbart inom *olika ämnen*. Skolverkets formulering om *allt tätare kontakter över nations – och kulturgränser* syftar i sammanhanget på den politiska diskursen *europisering*. För att tydliggöra denna europeiseringsprocess är det befogat att visa hur politiska områden som kanske inte vanligtvis förknippas med EU-lagstiftning har påverkats mot en europeisk standard, vilket är mer uppenbart gällande den gemensamma inre marknaden, den gemensamma valutan, den gemensamma handelspolitiken samt planer på en integrerad energipolitik²⁶⁵ och inre digital marknad.²⁶⁶ Genom att allt fler politikområden europeiseras är det rimligt att anta att fler skolpolitiska frågor kommer att beröras framöver. För att spåra europeiseringens påföljder inom skolsektorn och därigenom Gy2011 är det nödvändigt att på ett övergripligt plan redogöra hur anpassning till EU-rätten har tytt sig inom ett bredare socialpolitiskt område, eftersom skolan i allra högsta grad kan hävdas relatera till arbetsmarknadsfrågor under det bredare socialpolitiska paraplyet.

6.4.3. Teoretisk bakgrund till europeiseringen av socialpolitiken

Jacobsson och Johansson skriver i kapitlet *Välfärdspolitik och nya samarbetsformer i EU* att arbetet med sociala frågor på EU-nivå främst har rört arbetsmarknadsfrågor som varit nödvändiga för att säkerställa en fungerande inre marknad mellan medlemsländerna,²⁶⁷ vilket innebär möjliggörandet av den fria rörligheten samt försök till att förebygga s.k. social dumpning.²⁶⁸ Författarna understryker att redan Romfördraget 1957 klargjorde en rättslig grund för samarbete kring arbetsrätt, arbetsförhållanden, sysselsättning, social trygghet, arbetarskydd och hygien, yrkesutbildning samt förenings – och förhandlingsrätt.²⁶⁹ I fördraget ingick även en artikel om jämnlina löner mellan män och kvinnor.²⁷⁰ Enligt Jacobsson och Johansson var en målsättning med Romfördraget en förbättring av arbetstagarnas levnadsstandard och arbetsvillkor, men att fokus låg på ekonomisk tillväxt som i sig ansågs skulle bidra till välfärdsökningar.²⁷¹ Vid ett toppmöte i Paris 1972 bestämdes de sociala

²⁶⁵ <http://www.europaportalen.se/2015/02/ny-union-ska-ge-eu-billigare-energi>

²⁶⁶ <http://www.europaportalen.se/2015/05/oettinger-eu-ska-bli-en-digital-auktoritet>

²⁶⁷ Jacobsson, Johansson, Ekengren (2001) *Mot en europeisk välfärdspolitik?* s 11

²⁶⁸ *Ibid*

²⁶⁹ *Ibid*, s 12

²⁷⁰ *Ibid*

²⁷¹ *Ibid*

frågorna få samma tyngd som de finansiella och ekonomiska, varvid ett socialt handlingsprogram antogs 1974.²⁷² Ur detta handlingsprogram antog ministerrådet genom kommissionen tio direktiv inom socialpolitiken vilka innehöll ett fokus på anställningsskydd vid konkurser och företagsöverlåtelser, likabehandlingsdirektiv för att främja jämnlighet mellan män och kvinnor, samt generella arbetsskydd.²⁷³ Jacobsson och Johansson understryker att direktiv är bindande, varpå medlemsländerna måste ändra sin lagstiftning i överensstämmelse med den gemensamma standarden.²⁷⁴ Arbetsmarknadens parter kom att representeras genom att ESK – ekonomiska och sociala kommittén blev ett rådgivande organ.²⁷⁵ Maastrichtfördraget 1991 ledde till att 11 av 12 medlemsländer förband sig att genomföra den sociala stadgan vilket innebar möjligheten till majoritetsbeslut inom områden som arbetsmiljö, arbetsvillkor, jämställdhet och åtgärder för människor som står utanför arbetsmarknaden;²⁷⁶ samtliga områden kan hävdas beröra skolpolitiska frågor åtminstone indirekt. Storbritannien som stod utanför åtagandet kom att införlivas 1997 genom ett regeringsskifte, vilket fastställde detta som bindande för samtliga medlemsländer genom Amsterdamfördraget.²⁷⁷ Möjligheten till majoritetsröstning inom området folkhälsa infördes samtidigt genom Amsterdamfördraget²⁷⁸ och Europaparlamentets roll stärktes genom medbeslutandeprocéduren inom bland annat folkhälsa och jämställdhet.²⁷⁹ Amsterdamsfördraget innebar även att kommissionen förbands överlägga med arbetsmarknadens parter innan den kan lägga förslag på det sociala området, och arbetsmarknadsparterna gavs rätten att förhandla fram avtal på EU-nivå – avtalsförtur.²⁸⁰ Jacobsson och Johansson nämner vissa branschövergripande Europaavtal som slutits; om deltidsarbete, visstidsanställningar och föräldraledighet.²⁸¹ Medlemsländerna kan tack vare ovan aspekter inte diskriminera andra EU-medborgare inom områden som syftar till möjliggörandet av den fria rörligheten; jämställdhet mellan kvinnor och män, social trygghet, säkerhet och hälsa på arbetsplatsen, social trygghet för migrerande arbetskraft, och arbetstagarnas fria rörlighet.²⁸²

²⁷² Jacobsson, Johansson, Ekengren (2001) *Mot en europeisk välfärdspolitik?*, s 13

²⁷³ Ibid

²⁷⁴ Ibid

²⁷⁵ Ibid, s 14

²⁷⁶ Ibid, s 15

²⁷⁷ Ibid, s 16

²⁷⁸ Ibid

²⁷⁹ Ibid

²⁸⁰ Ibid

²⁸¹ Ibid

²⁸² Ibid

Återigen är det befogat att notera hur EU-lagstiftning uppenbarligen kan relatera till skolpolitiska frågor. Jacobsson och Johansson skriver att drivkraften för EU-agendan kom att gå från skapandet av sociala regleringar som syftade till att möjliggöra den inre marknaden, till en tillväxtorienterad sysselsättningsstrategi där socialpolitik, arbetsmarknadspolitik och ekonomisk politik ska samverka mot gemensamma mål.²⁸³ Författarna menar att dessa områden inte längre kan betraktas som uteslutande nationella intressen, och tolkar det som en plattform för en europeisk välfärdspolitik.²⁸⁴ Betraktas skolan som en institution som ska bidra med framtida skattebetalare är det därmed rimligt att anta att framtida läroplaner kommer påverkas av dessa politiska intentioner, och att Gy2011 redan bär dess spår.

Johansson skriver i boken *Socialpolitiska klassiker* att nationell socialpolitik faller inom subsidiaritetsprincipen, vilket innebär att det är en fråga för respektive medlemsland,²⁸⁵ liksom skolpolitiken. Men å andra sidan innebär den fria rörligheten att de Johansson kallar *rörliga arbetstagare* har samma sociala förmåner som landets egna medborgare, med tillgång till landets socialförsäkringssystem, barnbidrag, föräldrapenning, skolgång under vissa förutsättningar och arbetslöshetsersättning,²⁸⁶ vilket näppeligen går att tolka som annat än ett steg mot europeisk integrering av socialpolitik. Däremot är det som Johansson skriver endast en svag social dimension inom unionsmedborgarskapet eftersom den förutsätter ett arbete,²⁸⁷ vilket inte är på samma nivå som den enskilda välfärdsstatens räckvidd. Förklaringen ligger möjligtvis till stor del i unionens brist på beskattningsbefogenheter och därmed också resursfördelningsmöjligheter. Däremot nämner Johansson att det har utvecklats en samordningsmetod som syftar till att utveckla vissa socialpolitiska ambitioner – där standarder i form av övergripande mål och ramar gemensamt sätts upp av medlemsländerna och där ambitionen att uppfylla dessa därmed är av varierande grad.²⁸⁸ Eftersom det saknas sanktionsmöjligheter från EU-nivå inom detta område är trycket på att de enskilda medlemsländerna ska fullföra de gemensamma målen lågt.²⁸⁹ Johansson menar att denna mjuka frivillighetsbaserade metod var startskottet till reglering av klassiska välfärdstatliga

²⁸³ Jacobsson, Johansson, Ekengren (2001) *Mot en europeisk välfärdspolitik?*, s 23

²⁸⁴ Ibid

²⁸⁵ Johansson (2009) *Socialpolitiska klassiker*, s 84

²⁸⁶ Ibid

²⁸⁷ Ibid, s 85

²⁸⁸ Ibid, s 86

²⁸⁹ Ibid

områden, med samordningsprocesser – inte enbart inom arbetsmarknadspolitiken – utan även gällande social exkludering och fattigdom, samt hälsofrågor och pensioner.²⁹⁰

Den 13 december 2007 undertecknade medlemsländernas regeringar Lissabonfördraget, och den 1 december 2009 hade samtliga medlemsländer ratificerat fördraget.²⁹¹ För de socialpolitiska områdena innebar fördraget en rad bestämmelser. Kommissionens samråd med det civila samhället uppmärksammades och den tidigare stadgan om grundläggande fri – och rättigheter blev juridiskt bindande.²⁹² Räkna man straffrättsliga och polisiära områden som en del av välfärden så innebar Lissabonfördraget att medlemsländerna härefter delar rätten att besluta om regler med EU, vilket betyder förlorat veto mot nya lagar inom detta område för medlemsländerna.²⁹³ När det gäller implementeringen av unionens lagstiftning spelar kommunerna och regionerna en central roll, inte minst gällande upprätthållandet av välfärdstjänsterna,²⁹⁴ vilket möjliggörs, i nordiska länder, av lagstadgad beskattningsrätt. Vad gäller europeiseringens påverkan av skolpolitiken återfinns ytterligare tecken hos Europaparlamentets partier, som tanken om att motsvarande gymnasieutbildning ska kunna hålla en gemensam standard²⁹⁵ för att underlätta utbytesstudier, liksom ett integrerat arbete för skolutveckling.²⁹⁶ Vid sidan av denna europeisering, kombinerat med den internationellt sett höga liberaliseringstakten under perioden 1994 till 2011 har läroplanen Gy2011 formats. I enighet med det kritiska diskursteoretiska ramverket påverkas – och påverkas den av – sin kulturkontext. Ett konkret exempel på hur denna diskurs har påverkat det svenska skolsystemet skriver Morawski är Socialdemokraternas anpassning till EU:s gemensamma koordinering av den högre utbildningen som uppnåddes med Bolognafördraget 1999, vilken innebar ett fokus på mätbara resultat och där utbildningens nytta kom att stå i korrelation till i vilken grad studenten efter utbildningen kunde upptas på arbetsmarknaden,²⁹⁷ ett synsätt som går att relatera till liberaliseringsdiskursen.

²⁹⁰ Johansson (2009) *Socialpolitiska klassiker*, 86

²⁹¹ <http://www.regeringen.se/sb/d/9243>

²⁹² Ibid

²⁹³ <http://www.eu-upplysningen.se/Om-EU/Om-EUs-lagar-och-beslutsfattande/EUs-fordrag/Lissabonfordraget/>

²⁹⁴ http://www.kommunerna.net/sv/sakkunnigtjanster/juridik/forvaltningsjuridik/kommunal_sjalvstyrelse/kommunerna-lissabonfordraget/Sidor/default.aspx

²⁹⁵ Carlgren, Forsberg, Lindberg (2009) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*, s 97

²⁹⁶ <http://skolvarlden.se/artiklar/sa-vill-partierna-paverka-eus-skolpolitik>

²⁹⁷ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 217

EU:s krav på mätbarhet inom utbildningssektorn kom alltså att förändra statens inställning till svensk skola,²⁹⁸ samt dess samhällsövergripande syfte. Forsberg m.fl. skriver att EU haft utbildningsfrågor som ett sektorsövergripande mål sedan mitten av 90-talet, vilket enligt författarna syftar till att de europeiska medborgarna skall kunna hävda sig i den internationella konkurrensen.²⁹⁹ Wallin understryker att de beslut och riktlinjer som kommer från EU därmed har påverkat det svenska skolsystemet, och nämner att strävan efter ekonomisk tillväxt i Europa bidragit till att påverka denna riktning.³⁰⁰ Wallin exemplifierar med en rad transnationella dokument som berör skolfrågor, bland annat Kommissionens *Slutrapport från expertgruppen för utbildning för entreprenörskap. Att göra framsteg när det gäller att främja företaganda och entreprenörsförmåga på primär och sekundär utbildningsnivå*,³⁰¹ vilken förespråkar ett ökat fokus på företaganda i de europeiska skolorna – något som i och med Gy2011 införlivats. Engström nämner att speciella begrepp redan används på EU-nivå inom utbildningsfrågor, exempelvis med syftet att förstärka matematikundervisningen i EU-medlemsländernas skolsystem.³⁰² Läroplanen förväntas bidra med att skapa ett önskvärt samhälle, varpå entreprenörskapet kan tolkas som en specifik lösning på specifika samhällsproblem.³⁰³ Faktum är att just entreprenörskap, som basunerats ut på EU-nivå, från och med Gy2011 skall ses som ett centralt begrepp i läroplanen,³⁰⁴ vilket poängteras genom att all undervisning – i alla ämnen – skall genomsyras av entreprenörskap.³⁰⁵ Den smala definitionen av entreprenörskapet i skolan innebär förmedlandet av kunskaper kring att grunda och driva ett företag, medan den mindre snäva definitionen är förknippad med en rad förmågor; initiativförmåga, nytänkande, en problemlösande attityd, samarbetsförmåga och kreativitet,³⁰⁶ vilket relateras med ekonomisk tillväxt. Forsberg m.fl. skriver att året 1996 utnämndes av EU till *Europeiska året för livslångt lärande*, vilket följdes upp år 2000 med en uppmaning till medlemsländerna att forma en strategi för att göra EU till världens mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomi till 2010.³⁰⁷

²⁹⁸ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 233

²⁹⁹ Carlgren, Forsberg, Lindberg (2009) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*, s 41

³⁰⁰ Wallin (2014) *Entreprenörskap i skolan – Formulering och transformering av GY2011 inom gymnasieskolans hantverksprogram*, s 30

³⁰¹ *Ibid*, s 29

³⁰² Engström (2003) *Hur väl behärskar grundskolans elever lärostoffet enligt LGR 69, LGR 80 och LPO 94?* s 130

³⁰³ Wallin (2014) *Entreprenörskap i skolan – Formulering och transformering av GY2011 inom gymnasieskolans hantverksprogram*, s 7

³⁰⁴ *Ibid*

³⁰⁵ *Ibid*, s 8

³⁰⁶ *Ibid*, s 41

³⁰⁷ Carlgren, Forsberg, Lindberg (2009) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*, s 42

Från EU-nivå har åtta nyckelkompetenser pekats ut som särskilt eftersträvbbara: kommunikation på modersmålet, kommunikation på främmande språk, matematiskt kunnande och grundläggande vetenskaplig och teknisk kompetens, digital kompetens, lära att lära, social och medborgerlig kompetens, initiativförmåga och företagsanda, kulturell medvetenhet och kulturella uttrycksformer.³⁰⁸ Det är – med andra ord – den politiska europeiseringsdiskursen som direkt påverkat form och innehåll på läroplanen Gy2011.³⁰⁹

Det finns i nationella avrapporteringar till projekt inom EU och OECD exempel på diskussioner om hur kunskapssynen i de svenska läroplanerna kan förstås i relation till de internationella diskurserna. Sett utifrån det urval svenska policydokument som studerats finns också flera exempel på hur man knyter an till de kompetensbaserade kunskapsdiskurserna.³¹⁰

Att Gy2011 har formats med de av EU preciserade nyckelkompetenserna i åtanke vederläggs i Skolverkets rapport från åren innan implementeringen:

Skolverket har analyserat läroplanens nuvarande mål att sträva mot och mål att uppnå för de olika skolformerna och [...] De övergripande målen är analyserade i förhållande till EU:s nyckelkompetenser och Skolverket bedömer att förslagen innefattar dessa. Målen är formulerade som handlingskompetenser och är uttryckta som förmågor.³¹¹

För att understryka europeiseringsdiskursen påpekar Skolverket i samma rapport att till skillnad från Lpf94 så står EU-undervisningen framskriven i Gy2011 som en del av Sveriges styrelseskick.³¹²

³⁰⁸ Carlgren, Forsberg, Lindberg (2009) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*, s 45

³⁰⁹ Wallin (2014) *Entreprenörskap i skolan – Formulering och transformering av GY2011 inom gymnasieskolans hantverksprogram*, s 81

³¹⁰ Carlgren, Forsberg, Lindberg (2009) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*, s 129

³¹¹ Skolverket (2010) *Redovisning av uppdrag att utarbeta nya kursplaner och kunskapskrav för grundskolan och motsvarande skolformer m.m. (Rapport U2009/312/S)*, s 10

³¹² *Ibid*, s 43

6.5. Den sociala sfären av Gy2011 ur ett historiskt perspektiv

De politiska diskurserna har bidragit till att forma den sociala praktiken av Gy2011, vilket den kritiska diskursanalysen tydliggör inom den sociala sfären av Faircloughs modell. Dessa diskurser har exemplifierats ovan, och det är viktigt att överblicka av läroplanen som fenomen tydliggör sambandet mellan politiska intentioner och politiska styrmedel med de politiska diskurserna som fond. Den kortfattade läroplanshistorien tydliggör Gy2011:s intertextualitet, vilken redogjordes i föregående avsnitt. För att vederlägga de politiska diskursernas genomslag i samhällsutvecklingen relaterades läroplanens kulturkontext till europeiseringen och liberaliseringen av svensk inrikespolitik, och för att ytterligare förstärka denna utgångspunkt är det relevant att kortfattat se hur tidigare politiska diskurser har relaterat till äldre läroplaner, vilket textens relativt höga grad av intertextualitet rättfärdigar.

Det mest uppenbara exemplet på vad som skulle kunna definieras som politiska diskursers påverkan av äldre svenska läroplaner, och som sammanfaller med tidsperioden 1994 till 2011, återfinns i Skolverkets information om genomförandet av de vid tidpunkten nya läroplanerna som implementerades 1994 – *Överenskommet! Fyra internationella överenskommelser som ligger till grund för de nya läroplanerna* (1995). Dessa består av FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna,³¹³ FN:s konvention om barnets rättigheter,³¹⁴ FN:s rekommendation om utbildning för internationell förståelse³¹⁵ och FN:s deklaration och rekommendation om undervisning i miljöfrågor.³¹⁶ Särskilt FN:s rekommendation om utbildning för internationell förståelse är intressant för den sociala dimensionen av den kritiska diskursanalysen av Gy2011 genom sambandet till internationaliseringen. Rekommendationen antogs den 19 november 1974 av Förenta Nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur – UNESCO.³¹⁷ Rekommendationen bör enligt Skolverket ses som en idéskrift för den

³¹³ Skolverket (1995) *Överenskommet! Fyra internationella överenskommelser som ligger till grund för de nya läroplanerna*, s 13

³¹⁴ *Ibid*, s 59

³¹⁵ *Ibid*, s 91

³¹⁶ *Ibid*, s 108

³¹⁷ *Ibid*, s 91

internationaliserade undervisningen,³¹⁸ vilken på ett övergripande plan syftar till att främja fungerande internationella relationer.

Enligt skolverket har dessa politiska diskurser genomsyrat Lpf94, vilket därmed står i direkt linje till Gy2011.³¹⁹ Konventionerna är rättsligt bindande,³²⁰ vilket understryker dess roll i kulturkontexten till Gy2011. Deklarationer och rekommendationer är dessvärre inte rättsligt bindande,³²¹ varpå Skolverkets genomgång av internationella överenskommelser som ligger till grund för Lpf94 tydliggör skillnaden mellan ideologisk respektive juridisk styrning. Dessa intertextuella samband till Gy2011 skulle kunna utvidgas än längre bakåt i tiden med kontextuella politiska strömningar. Liberalismens effekt på det svenska skolsystemet är dock påfallande, vilket avsnittet om decentraliseringsprocessen har visat. Det kan hävdas att denna politiska diskurs främst har påverkat skolans förutsättningar och organisationsform, och i mindre utsträckning haft en direkt påverkan på läroplanens innehåll. Det är fortfarande traditionella ämnen som dominerar, vilket även kan tänkas vara fallet för majoriteten av alla friskolor, oavsett inriktning och profilering. Att skolor numera är aktörer på en relativt fri marknad innebär att elever och föräldrar kan ses som kunder, vilket innebär att både friskolor och kommunala skolor tävlar om elevunderlag. Eleverna i sin tur har vunnit möjligheten att välja skola, men har fortfarande liten eller obefintlig möjlighet att påverka eller välja undervisningens innehåll. Därmed tycks läroplanens konstruktion i hög grad reproducera en av tradition uppkommen form, vilket i sig väcker frågor om den kunskap som klassats som legitim för ett antal årtionden sedan fortfarande kan anses legitim för dagens samhälle. Å andra sidan är det möjligt att hävda att liberaliseringen redan har påverkat läroplanens innehåll i samband med den ideologiskt uttalade intentionen att utbildningen ska värna demokratiska rättigheter och friheter, ett perspektiv som Svingby resonerat kring. Historiskt sett realiserades liberala intentioner i inrikespolitiken redan 1917, då Nils Edéns koalitionsregering bestående av liberaler och socialdemokrater drev igenom tre viktiga reformkrav; lika rösträtt för alla, åtta timmars arbetsdag samt en sekulariserad folkskola.³²²

³¹⁸ Skolverket (1995) *Överenskomet! Fyra internationella överenskommelser som ligger till grund för de nya läroplanerna*, 91

³¹⁹ *Ibid*, s 94

³²⁰ *Ibid*, s 119

³²¹ *Ibid*, s 120

³²² Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 127

Avskaffandet av skolans auktoritativa kristendomsstudier skulle därmed kunna ses som ett steg i samma riktning, liksom även dagens betoning på entreprenörskap. Bilden av eleven som framtida aktör på en fri marknad, med kunskaper och färdigheter kring företagande tycks passa in i det liberaliserade klimat som utvecklats i hög takt sedan 1980-talet. På samma sätt är det möjligt att tyda europeiseringens effekt på svenska läroplaners innehåll under en längre tidsperiod, vilket det läroplanshistoriska avsnittet redan antytt. Elever studerar europeiska språk, i stort sett enbart europeiska ideologier och europeisk historikutveckling, liksom svenskämnet präglas av ett fokus på europeisk litteraturhistoria och kultur. Vidare erbjuds gymnasieelever idag fördjupningskurser som *internationell ekonomi* samt *internationella relationer*.

En bredare undersökning med fokus på andra aspekter än just den sociala praktiken av Gy2011 genom den kritiska diskursanalytiska teorin kanske hade lokaliserat äldre politiska diskurser i förhållande till svensk skolutveckling. Den europeiska valutakrisen och finanskrisen dessförinnan kanske har bidragit till ett ökat fokus på utbildning som internationellt konkurrensmedel då denna kan anses syfta till ekonomisk tillväxt. Den allt snabbare europeiseringen kanske inte hade tagit fart om det inte vore för Sovjetunionens kollaps i början av 1990-talet. Den snabba liberaliseringstakten i Sverige under den aktuella tidsperioden kanske inte hade varit lika påfallande utan det kalla krigets tävlan om politisk hegemoni mellan kommunismen och de liberala marknadsekonomierna, och fokus mot skolväsendets demokratifostrande uppdrag hade troligtvis inte förstärkts om andra världskriget hade haft ett annat utfall. Diskursernas kamp om skolsystemet märktes redan under 1800-talets andra hälft, då utbildningen syftade till att internalisera undersåtar i en kristen hierarkisk gemenskap, men där en liberal effektivitetsdiskurs utmanade med synen på eleven som framtida duglig arbetskraft.³²³ I ett kritiskt diskursanalytiskt fokus mot den sociala praktiken av Gy2011 kan det som ovan visar vara problematiskt att se var intertextualiteten påbörjas, och likaså var de politiska diskurserna övergår från fond till direkt påverkan. Därmed ges läroplanen Gy2011:s intertextualitet ett djup som kan kännas övermäktigt att omfamna, varför den diskursteoretiska avgränsningen av naturliga skäl har varit befogad.

³²³ Morawski (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*, s 227

7. Sammanfattning

En kritisk diskursanalys av läroplanen Gy2011 belyser flera aspekter av undervisningens förutsättningar i dagens skolor. Sambandet mellan å ena sidan politiska intentioner, som i sig är grundade i varierande grad av politiska diskurser, och å andra sidan läroplanens innehåll, har genom undersökningens klargörande av läroplansutvecklingen i relation till en djupdykning i de för modern tid påfallande politiska diskurserna visat sig starkt. Den kritiska diskursteoretiska utgångspunkten för undersökningen bottnar i att Gy2011 analyseras i ett flertal strukturer, där Faircloughs kontextuella sfär har stått i fokus genom att reflektera över textens intertextualitet. För att möjliggöra den kontextuella delen av Faircloughs diskursteoretiska analysmodell har läroplanen som konstruktion och begrepp relaterats till övergripande aspekter av politisk styrning, vilket i sig relaterar till påfallande politiska diskurser.

Gy2011 uppvisar i de inledande avsnitten tendenser av överlexikalisering – områden som beskrivs med noterbart stort ordförråd. En påfallande mängd upprädnings- och värdeladdade beskrivningar definierar allt från undervisningen till lärarens uppdrag. Informationstätheten är därför hög, med specifika språkdrag. Tematiska textbindningar med avgränsade avsnitt tillsammans med indelade rubriker och emfatiska underrubriker bildar en temadisposition som är funktionell och enkel att följa, med syftet att tydliggöra innehåll. Texten kan därför sägas vara additivt strukturerad i just temadisposition – där olika aspekter av samma övergripande tema bestämmer textens rörelse framåt, vilket skapar ett uppräknande och kategoriserande stildrag. Gy2011:s innehållsmönster, eller ideationella struktur, uppvisar en stor mängd propositioner – påståenden, vilka ofta följer en makrotematiskt explicit och kategoriserande rubricering – där ingenting är underförstått. Dessa propositioner är många till antal, och uppvisar en starkt faktisk modalitet, det vill säga en i stort sätt förkunnande grad av säkerhet. Den höga graden av modalitet förstärks i sin tur av att texten lutar sig mot lagstiftning i form av skollagen. Det är uteslutande ett asymmetriskt förhållande mellan sändare och mottagare. Den primära mottagaren kan hävdas vara undervisaren även om ett fåtal stycken även vänder sig till alla som arbetar i skolan. Trots den auktoritativa tonen från sändaren uppvisar texten samtidigt tendenser till varierande grad av tolkningsfrihet, då

somliga begrepp är diffusa och vaga, och där konkreta och praktiska exempel saknas. Vidare innehåller läroplanen en mängd målsättningar som kan påstås vara förbisedda i den praktiska verksamheten, troligtvis av den anledningen att dessa egenskaper och kvalitéer inte betygssätts.

Faircloughs modell klassificerar textens *kulturkontext* som den sociala praktiken, eller dess sociala sfär, vilket bland annat innefattar intertextualitet. Denna kontext innebär att en redogörelse för de politiska diskurser som direkt eller indirekt påverkat texten och dess miljö är nödvändig, vilket undersökningen ämnat belysa. I egenskap av att vara den tredje svenska läroplanen för den moderna svenska gymnasieskolan är det naturligt att Gy2011 uppvisar en relativt hög grad av intertextualitet, då texten reproducerar en redan etablerad genre. Som den läroplanshistoriska genomgången visat följer Gy2011 en tradition av att separera delar som berör utbildningens samhälleliga syfte respektive dess mål och kursplaner, en liknande struktur som kan spåras redan till Lgy70. Gy2011 hänvisar som ovan nämnts till skollagen, vilket belyser läroplansbegreppet som ett statligt riktat styrmedel som syftar till att kontrollera verksamhetens utfall. Läroplanen kan hävdas förstärka de ideologiska, ekonomiska och juridiska styrmedlen, och bidrar samtidigt till att möjliggöra en utvärdering av verksamheten. Gy2011 berör ett stort antal medborgare och framtida medborgare, med en direkt påverkan av deras vardag. Samtidigt framstår sändaren som relativt anonym. Skolverket är uppenbarligen sändaren, men ingenstans framgår regeringens ansvar för varken innehåll eller form. Inte heller framgår i texten vem som vid textens utformning innehade rollen som utbildningsminister eller motsvarande, eller vilka som faktiskt har formulerat texten. Inte heller återfinns någon förklaring till textens formuleringar, eller argument för dess existens. Den politiska intentionen kan hävdas bottna i en varierande hög grad av olika politiska diskurser, där resultatet är en politisk kompromiss. Verkligheten präglas naturligtvis ständigt av ett flöde av olika politiska diskurser som tilltar respektive avtar i styrka, men det är i undersökningens fall tydligt att två av dessa är noterbart påfallande. Urvalet av dessa politiska diskurser har bestämts på premisserna att de representerar inrikes – och utrikespolitiska strömningar i Sverige i anslutning till årtalen 1994 till och med 2011, att de enligt diskursteoretiskt perspektiv går att definiera som diskurser och att de har haft en stor påverkan på samhällsutvecklingen i övrigt. Liberaliseringen och europeiseringen har bidragit till att förändra skolverksamhetens förutsättningar och organisation samt dess fokus. Undersökningen har visat att liberaliseringstakten har varit hög, och att europeiseringstakten

har tagit fart på allvar sedan ratificeringen av Lissabonfördraget 2009. Den ökande grad av politikområden som direkt eller indirekt överförs till EU-nivå relaterar till skolpolitikens fokus på möjligheten att jämföra elevresultat mellan nationerna och krav på gemensamma standarder. Anpassningen till EU-rätten innebär även att nationella utbildningsfrågor i högre omsträckning kommer att relateras till det socialpolitiska området, eftersom skolans samband med arbetsmarknadsfrågor är uppenbart. Ett tecken på detta är skiftningen från nationalekonomi till vad som kan beskrivas som företagsekonomi, tillsammans med entreprenörskap i undervisningen. Som undersökningen har visat har utbildningsfrågor mycket riktigt existerat som ett sektorsövergripande mål på EU-nivå sedan 90-talet, vilket syftar till att europeiska medborgare ska kunna hävda sig i den internationella konkurrensen, vilket de senaste åren av ekonomisk kräftgång har bidragit till att underblåsa. Utbildningen ses därmed som ett steg mot stabil tillväxt. Denna utveckling berörs i ett flertal internationella dokument, bland annat Kommissionens *Slutrapport från expertgruppen för utbildning för entreprenörskap. Att göra framsteg när det gäller att främja företaganda och entreprenörsförmåga på primär och sekundär utbildningsnivå*, vilken förespråkar ett ökat fokus på företaganda i de europeiska skolorna – något som i och med Gy2011 införlivats i Sverige. På så vis förväntas läroplanen bidra med att skapa ett önskvärt samhälle, genom att lösa ett specifikt samhällsproblem. Noterbart är att Gy2011 därmed inte enbart har ett nationellt samhällsuppbärande syfte, utan numera även ett europeiskt samhällsuppbärande syfte. Undersökningen visar att Gy2011 har konstruerats i relation till de av EU preciserade nyckelkompetenserna, med syftet att läroplanen ska innefatta dessa. Skolverket har därutöver markerat europeiseringsdiskursens omfattning genom att i en rapport påpeka att EU-undervisningen står framskriven i Gy2011 som en del av Sveriges styrelseskick.

Historiskt sett kan läroplaner hävdas vara politiska kompromisser, vilket innebär resultaten av vad Foucault skulle kalla diskursernas kamp. Undersökningen visar att den historiska läroplansutvecklingens samband med politiska diskurser konkretiserats i en mängd olika statliga publikationer; bland annat konstaterar Skolverket att FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna³²⁴ och FN:s konvention om barnets rättigheter genomsyrat Lpf94, vilket därmed står i direkt linje till Gy2011. Utöver de rättsligt bindande konventionerna har Skolverket konstaterat att FN:s rekommendation om utbildning för internationell förståelse

³²⁴ Skolverket (1995) *Överenskommet! Fyra internationella överenskommelser som ligger till grund för de nya läroplanerna*, s 13

och FN:s deklARATION och rekommendation om undervisning i miljöfrågor skall ses som en idéskrift för den internationaliserade undervisningen, vilken på ett övergripande plan syftar till att främja fungerande internationella relationer. Detta är med andra ord ytterligare ett exempel på hur politisk intention som uppstår i en ström av politiska diskurser påverkar svensk lagstiftning och läroplanskonstruktion, för att sedan kläckas i klassrummen.

8. Källförteckning

Carlgren, Carlgren & Forsberg, Eva & Lindberg, Viveca (2009) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*. Stockholms universitetsförlag. Växjö.

Englund, Tomas (2005) *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Daidalos. Riga.

Engström, Arne & Magne, Olof (2003) *Hur väl behärskar grundskolans elever lärostoffet enligt LGR 69, LGR 80 och LPO 94?* Örebro universitet. Västra Frölunda.

Halldenius, Lena (2011) *Liberalism*. Bokbox Förlag. Lund.

Hicks, Stephen (2014) *Postmodernismens förklaring – Skepticism från Rousseau till Foucault*. Timbro. Halmstad.

Hellspong, Lennart & Ledin, Per (2013) *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*. Studentlitteratur AB. Lund.

Jacobsson, Kerstin & Johansson, Karl Magnus & Ekengren, Magnus (2001) *Mot en europeisk välfärdspolitik? Ny politik och nya samarbetsformer i EU*. SNS Förlag. Stockholm.

Johansson, Håkan (2009) *Socialpolitiska klassiker*. Liber. Malmö.

Lundgren, Ulf P. (1979) *Att organisera omvärlden – En introduktion till läroplansteori*. Liber. Borås.

Lundgren, Ulf P. (2014) *Lärande Skola Bildning*. Natur och kultur. Lettland.

Linde, Göran (2012) *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*. Studentlitteratur AB. Lund.

Morawski, Jan (2010) *Mellan frihet och kontroll – om läroplanskonstruktioner i svensk skola*. Örebro Studies in Education, Örebro.

Phillips, Louise & Winther, Jørgensen (2012) *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur AB. Lund.

Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet (2001) *Samverkande styrning – Om läroplanerna som styrinstrument*. Graphium/Norstedts AB. Stockholm.

Skolverket (2010) *Redovisning av uppdrag att utarbeta nya kursplaner och kunskapskrav för grundskolan och motsvarande skolformer m.m. (Rapport U2009/312/S)*

Skolverket (1995) *Överenskommet! Fyra internationella överenskommelser som ligger till grund för de nya läroplanerna*. Tryckeri Balder. Stockholm.

Svingby, Gunilla (1978) *Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg.

Wickström, Lars (2011) *Skolväsendets källor – En vägledning till skolforskning i Riksarkivet*. Elanders. Stockholm.

Wallin, Jessica (2014) *Entreprenörskap i skolan – Formulering och transformering av GY2011 inom gymnasieskolans hantverksprogram*. Linköping universitet. Linköping.

Läroplaner

Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål, och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 (Gy2011)*. Edita, Västerås.

Skolöverstyrelsen (1983) *Lgy70, Läroplan för gymnasieskolan – Allmän del* (Tredje upplagan). Liber Utbildningsförlaget. Helsingborg.

Elektroniska källor

Christopher Uggen, *What Americans Believe about Voting Rights for Criminals*,
<http://www.scholarsstrategynetwork.org/content/what-americans-believe-about-voting-rights-criminals>, SSN, uppdaterad 2015-05-21.

Ekonomifakta, *Sveriges skattetryck förr och nu*,
<http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Skatter/Skattetryck/Skattetrycket-historiskt/>,
Ekonomifakta, uppdaterad 2015-05-21

SvD, *Reformerna år för år*, http://www.svd.se/nyheter/inrikes/reformerna-ar-for-ar_6949575.svd, SvD, uppdaterad 2015-06-03

EU-upplysningen, *EU:s makt varierar mellan olika politikområden*, <http://www.eu-upplysningen.se/Om-EU/Om-EUs-lagar-och-beslutsfattande/EUs-makt-varierar-mellan-olika-politikomraden/>, EU-upplysningen, uppdaterad 2015-06-02

Fredrik Haglund, *Ny union ska ge EU billigare energi*, <http://www.europaportalen.se/2015/02/ny-union-ska-ge-eu-billigare-energi>, Europaportalen, uppdaterad 2015-05-05

Fredrik Haglund, *Oettinger: EU ska bli en digital auktoritet*, <http://www.europaportalen.se/2015/05/oettinger-eu-ska-bli-en-digital-auktoritet>, Europaportalen, uppdaterad 2015-01-23

Regeringen, www.regeringen.se/sb/d/9243, uppdaterad 2014-07-19

EU-upplysningen, *Lissabonfördraget är den senaste fördragsändringen*, <http://www.eu-upplysningen.se/Om-EU/Om-EUs-lagar-och-beslutsfattande/EUs-fordrag/Lissabonfordraget/>, EU-upplysningen, uppdaterad 2014-12-17

Kommunerna, *Kommunerna och Lissabonfördraget*, http://www.kommunerna.net/sv/sakkunnigtjanster/juridik/forvaltningsjuridik/kommunal_sjalvstyrelse/kommunerna-lissabonfordraget/Sidor/default.aspx, Kommunerna, uppdaterad 2015-04-24

Synnöve Almer, *Så vill partierna påverka EU:s skolpolitik*, <http://skolvarlden.se/artiklar/savill-partierna-paverka-eus-skolpolitik>, Skolvärlden, uppdaterad 2015-05-16

Lars Öhman, *Föräldrars delaktighet påverkar skolbetyg*, <http://skolvarlden.se/artiklar/foraldrars-delaktighet-paverkar-skolbetyg>, Skolvärlden, uppdaterad 2015-04-16